

MASTEROPLEIDING
AANSPRAKELIJKHEID EN VERZEKERING

ERASMUS SCHOOL OF LAW

ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

QANU
Catharijnesingel 56
PO Box 8035
3503 RA Utrecht
The Netherlands

Telefoon: +31 (0) 30 230 3100
E-mail: support@qanu.nl
Internet: www.qanu.nl

Projectnummer: Q0659

© 2018 QANU

Tekst en cijfermateriaal uit deze uitgave mogen, na toestemming van QANU en voorzien van bronvermelding, door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook, worden overgenomen.

INHOUDSOPGAVE

RAPPORT OVER DE MASTEROPLEIDING AANSPRAKELIJKHEID EN VERZEKERING VAN DE ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDING	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING	5
SAMENSTELLING VAN HET PANEL.....	5
WERKWIJZE VAN HET PANEL	6
SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL.....	10
BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING	12
BIJLAGEN	23
BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELLEDEN	25
BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER.....	27
BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES.....	34
BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN HET PROGRAMMA.....	36
BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA	37
BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN	39

Dit rapport is vastgesteld op 28 september 2018.

RAPPORT OVER DE MASTEROPLEIDING AANSPRAKELIJKHEID EN VERZEKERING VAN DE ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

Dit rapport volgt het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO (d.d. 19 december 2014).

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDING

Masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering

Naam van de opleiding:	Aansprakelijkheid en Verzekering
CROHO-nummer:	60449
Niveau van de opleiding:	master
Oriëntatie van de opleiding:	academisch
Aantal studiepunten:	60 EC
Afstudeerrichtingen:	-
Locatie(s):	Rotterdam
Variant(en):	voltijd
Onderwijstaal:	Nederlands
Vervaldatum accreditatie:	03/07/2019

Het bezoek van het visitatiepanel Rechtsgeleerdheid aan Erasmus School of Law van de Erasmus Universiteit Rotterdam vond plaats op 13-16 februari 2018.

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING

Naam van de instelling:	Erasmus Universiteit Rotterdam
Status van de instelling:	bekostigde instelling
Resultaat instellingstoets:	positief

SAMENSTELLING VAN HET PANEL

De NVAO heeft op 7 augustus 2017 ingestemd met de samenstelling van het panel. Het panel dat de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering beoordeelde bestond uit:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker, emeritus hoogleraar Internationaal Institutioneel Recht aan de Universiteit Utrecht [voorzitter];
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert, hoogleraar Staatsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen [vice-voorzitter];
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos, emeritus hoogleraar Strafrecht aan Tilburg University;
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers, hoogleraar Belastingrecht aan Tilburg University en voormalig Lid van de Eerste Kamer;
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi, hoogleraar Law and Governance aan de Rijksuniversiteit Groningen;
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad, senior raadsheer bij het Gerechtshof Amsterdam;
- Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen, emeritus hoogleraar Vermogensrecht en Privaatrechtsgeschiedenis aan Maastricht University;
- D.H. (Danielle) Arnold LLB, masterstudent Legal Research aan de Universiteit Utrecht [studentlid].

Het panel werd ondersteund door dr. M.J.H. (Marianne) van der Weiden, die optrad als secretaris.

De curricula vitae van de panelleden zijn opgenomen in bijlage 1.

WERKWIJZE VAN HET PANEL

De visitatiegroep Rechtsgeleerdheid

De beoordeling van de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering aan Erasmus School of Law van de Erasmus Universiteit Rotterdam was onderdeel van de visitatie Rechtsgeleerdheid. Van oktober 2017 tot en met maart 2018 beoordeelden drie panels in totaal 92 opleidingen aan elf universiteiten. In overleg met de NVAO is ervoor gekozen om binnen de overkoepelende visitatiegroep Domein Rechtsgeleerdheid drie subclusters (in het vervolg clusters) van instellingen aan te wijzen:

Cluster I	Universiteit van Amsterdam, Vrije Universiteit, Erasmus Universiteit Rotterdam, Nyenrode Business Universiteit;
Cluster II	Universiteit Leiden, Tilburg University, Universiteit Utrecht;
Cluster III	Maastricht University, Open Universiteit, Radboud Universiteit Nijmegen, Rijksuniversiteit Groningen.

Ieder cluster werd door een eigen panel beoordeeld. De panels bestonden voor elk cluster uit de volgende leden:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter)
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'eert (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers
- Prof. dr. mr. A.L.B (Aurelia) Colombi Ciacchi
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad LLM
- Prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. mr. dr. P. (Peggy) Valcke
- Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik

Cluster II

- Em. prof. dr. R. (Roel) Fernhout (voorzitter)
- Prof. dr. J. (Jan) Struiksmā (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. G.P.M.F. (Gerard) Mols
- Prof. dr. B.E. (Barbara) Reinhartz
- Prof. dr. M.G. (Michael) Faure
- Prof. dr. R.G. (Rainer) Prokisch
- Prof. dr. A.A.H. (Aukje) van Hoek
- Prof. dr. M.B.M. (Marco) Loos
- Prof. dr. J.B. (Hanneke) Spath
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. dr. A.A. (Antoon) Quaadvlieg

Cluster III

- Em. prof. mr. A.F.M. (Adriaan) Dorresteyn (voorzitter)
- Prof. mr. E. (Elies) van Sliedregt (vice-voorzitter)

- Prof. dr. R.A. (Ramses) Wessel
- Prof. dr. mr. A.J.C. (Adrienne) de Moor-van Vugt
- Em. prof. mr. L.C. (Laurens) Winkel
- Em. prof. mr. drs. H.P.A.M. (Henk) van Arendonk
- Dr. D. (Dominique) Sluijsmans
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. M. (Manuel) Desantes Real
- Prof. dr. A.A. (Antoon) Quaadvlieg
- Prof. dr. Y. (Yves) Jorens
- Dr. mr. S.A. (Sonja) Kruisinga
- Prof. mr. H.N. (Harriët) Schelhaas

Voor elk bezoek binnen een cluster werd vervolgens een subpanel aangesteld, gebaseerd op de expertise en beschikbaarheid van panelleden en rekening houdend met mogelijke belangenverstrengeling. Bij het bezoek aan Erasmus School of Law van de Erasmus Universiteit Rotterdam bestond het panel uit de volgende leden:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker [voorzitter]
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert [vice-voorzitter]
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad
- Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen
- D.H. (Danielle) Arnold LLB

Coördinatie en secretarissen

Dr. Fiona Schouten was uitvoerend coördinator van de visitatie Rechtsgeleerdheid, drs. Linda te Marvelde supervisor en Marcella van Schie MA projectondersteuner. Voor cluster I traden drs. José van Zwieten (UvA, VU) en dr. Marianne van der Weiden (EUR, Nyenrode) op als secretaris, voor cluster II Adrienne Wieldraaijer-Huijzer MA (UL) en dr. Floor Meijer (TiU en UU) en voor cluster III drs. Renate Prenen (MU, OU, RU en RUG). Daarnaast was Fiona Schouten voor de bezoeken aan de UvA, EUR, MU en RU tweede secretaris vanwege parallelsessies in het programma en aan de RUG vanwege voorgenomen naamswijzigingen van opleidingen.

Consistentie en ijking

De consistentie in de beoordeling binnen en tussen de drie clusters werd op diverse manieren geborgd:

1. De coördinator van QANU was bij elk bezoek aanwezig bij de start van elk visitatiebezoek en bij het opstellen van de eindoordelen;
2. De coördinator was bij het eerste bezoek in ieder subcluster aanwezig;
3. Er vonden ijkingsoverleggen plaats op vrijdag 8 december 2017 en 6 april 2018 waarin voorzitters, vice-voorzitters, studentleden en de coördinator van QANU werkwijze en beoordeling bespraken;
4. De voorzitters waren in ieder geval bij één bezoek buiten hun eigen cluster als toehoorder aanwezig;
5. De student-panelleden rouleerden; zij namen deel aan ten minste één bezoek in elk cluster;
6. Voorafgaand aan de bezoeken vond er op 29 augustus 2017 een overleg plaats tussen coördinator en secretarissen, waarin de werkwijze werd besproken.

Vorbereiding

Op 23 maart 2017 werden de voorzitters van de drie panels gezamenlijk door QANU geïnformeerd over de werkwijze tijdens de visitatie Rechtsgeleerdheid, de beoordelingskaders en de

bezoekplanning. Daarbij spraken zij ook over wederzijdse afstemming en onderlinge communicatie. De voorzitters kwamen naar aanleiding hiervan tot een gezamenlijke richtlijn voor hun werkwijze bij de scriptieselectie en tot een omschrijving van aard en aantal van de vakken die tijdens de bezoeken door de opleidingen ter inzage werden gegeven.

Alle leden van de drie panels kwamen op 19 juni 2017 bijeen voor een startvergadering. Tijdens die bijeenkomst werden de panelleden geïnformeerd over de van toepassing zijnde beoordelingskaders en de planning van de bezoeken. De panelleden reflecteerden ook op de inhoud en het gebruik van het domeinspecifiek referentiekader voor de visitatiegroep (zie bijlage 2).

In de aanloop naar het visitatiebezoek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam stelden coördinator en panelvoorzitter een selectie samen van eindwerken van de te beoordelen opleidingen. Deze eindwerken werden gekozen uit een lijst van afgestudeerden over 2015-2017. De selectie vond plaats volgens de Beoordelingsrichtlijn eindwerken van de NVAO. Daarbij hielden de coördinator en voorzitter rekening met variatie in onderwerpkeuze, afstudeervariant, begeleiding en beoordeling. Het panel bestudeerde deze selectie en de bijbehorende beoordelingsformulieren.

De coördinator stelde een bezoekprogramma op in overleg met de contactpersonen van Erasmus School of Law. Dit bezoekprogramma is in dit rapport opgenomen als bijlage 5. Erasmus School of Law selecteerde vervolgens voor elke gespreksronde representatieve gesprekspartners die ter goedkeuring werden voorgelegd aan het panel en de coördinator.

Na ontvangst van de kritische reflectie controleerde de coördinator deze op kwaliteit en volledigheid alvorens haar ter bestudering naar het panel te sturen. De panelleden lazen de kritische reflectie en formuleerden op basis daarvan vragen en eerste bevindingen.

Bezoek

Het visitatiebezoek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam vond plaats van 13 – 16 februari 2018. Tijdens het bezoek bestudeerde het panel het ter inzage gevraagde materiaal. Een overzicht van dit materiaal is te vinden in bijlage 6. Het panel sprak met studenten en docenten, formeel en informeel verantwoordelijken, alumni en vertegenwoordigers van de opleidings- en examencommissie. Tevens bood het panel studenten en docenten de gelegenheid om informeel met het panel te spreken tijdens een inloopspreekuur. Van die gelegenheid is geen gebruik gemaakt.

Het panel beëindigde het bezoek met een intern overleg om zijn voorlopige bevindingen te formuleren. Ter afsluiting van het bezoek gaf de voorzitter een publieke mondelinge toelichting, waarin hij de voorlopige indrukken en algemene observaties van het panel presenteerde.

Rapportage

De secretaris schreef een conceptrapport op basis van de bevindingen van het panel. Dit legde de coördinator voor aan de panelleden. Na verwerking van hun commentaar en na akkoord van het panel stuurde de coördinator het rapport naar Erasmus School of Law met het verzoek om feitelijke onjuistheden te melden. De reactie van het bestuur op het conceptrapport werd voorgelegd aan de voorzitter van het panel en feitelijke onjuistheden werden op zijn verzoek gecorrigeerd. Vervolgens werd het rapport door het panel vastgesteld en toegestuurd aan Erasmus School of Law en aan het College van Bestuur van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Beslisregels

In overeenstemming met het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO heeft het panel de volgende definities voor de beoordeling van de afzonderlijke standaarden en de opleiding als geheel gehanteerd:

Basiskwaliteit

De kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs verwacht mag worden van een bachelor- of masteropleiding binnen het hoger onderwijs.

Onvoldoende

De opleiding voldoet niet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont op meerdere vlakken ernstige tekortkomingen.

Voldoende

De opleiding voldoet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont over de volle breedte een acceptabel niveau.

Goed

De opleiding steekt systematisch uit boven de gangbare basiskwaliteit.

Excellent

De opleiding steekt systematisch ver uit boven de gangbare basiskwaliteit en geldt als een internationaal voorbeeld.

SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL

Beoogde eindkwalificaties

Het panel stelt vast dat de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering zich positief onderscheidt door de specifieke combinatie van rechtsgebieden. De beoogde eindkwalificaties van de masteropleiding zijn voldoende specifiek en geven aan wat de opleiding beoogt. Ze sluiten aan bij de vereisten van het vakgebied en zijn in overeenstemming met de Dublin-descriptoren voor masteropleidingen. Daarmee voldoen deze eindkwalificaties qua inhoud, oriëntatie en niveau aan nationale en internationale eisen en sluiten ze goed aan bij de eisen van het beroepenveld. Het panel is positief over de systematische borging van de eindkwalificaties door de Raad van Advies. Wel adviseert het de mate van Engelse taalvaardigheid waarover afgestudeerden dienen te beschikken op te nemen in de eindkwalificaties.

Onderwijsleeromgeving

Het panel stelt vast dat de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering een gespecialiseerde opleiding biedt met een duidelijke eigen focus, waarin niet alleen aansprakelijkheidsrecht, verzekeringsrecht en procesrecht gecombineerd worden, maar deze ook worden ingebed in een theoretisch kader met veel aandacht voor (eigen) onderzoek. Daarnaast loopt de verbinding met de praktijk als een rode draad door het programma. Het curriculum heeft een duidelijke opbouw en een goede samenhang tussen de vakken. De inhoud is *up to date* en van duidelijk academisch karakter. Voor een zo praktijkgeoriënteerd programma als Aansprakelijkheid en Verzekering vindt het panel dat een sterk punt.

De opleiding besteedt uitgebreid aandacht aan zowel academische als professionele vaardigheden. In alle vakken werken de studenten aan diverse opdrachten om hun schriftelijke, mondelinge en onderzoeksvaardigheden te oefenen. Studenten komen intensief in aanraking met de beroepspraktijk door masterclasses op locatie, de verplichte stages en het contact met de extern aangetrokken, vaak zeer gekwalificeerde docenten.

De gehanteerde werkvormen zijn gevarieerd en interactief. Bij toelating tot deze selectieve masteropleiding weten de studenten dat van hen een grote en regelmatige inzet wordt verwacht. Er is een aanwezigheidsverplichting bij alle onderwijsactiviteiten. Tijdens het scriptietraject gelden strakke deadlines en worden studenten gedegen begeleid. Door de intensieve aanpak ontwikkelen de studenten de beoogde actieve studiehouding. De groep doorloopt als jaarklas het curriculum en het rendement is hoog. Daarmee bewijst de opleiding dat ze de juiste selectiecriteria hanteert.

De opleiding beschikt over zeer betrokken hoogleraren en docenten, die zowel vakinhoudelijk als didactisch van hoog niveau zijn. De staf-studentratio is zeer goed. Het ontbreken van een middenkader wordt gecompenseerd door de inzet van externe docenten, wat een oplossing is, maar de opleiding ook enigszins kwetsbaar maakt. Samenvattend vindt het panel dat de inhoud van het programma, de combinatie van onderzoek en beroepspraktijk, de vormgeving van het curriculum en de hoge kwaliteit van het onderwijzend personeel zorgen voor een goede onderwijsleeromgeving.

Toetsing

Het panel constateert dat de toetsing binnen de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering voldoet. Toetsing en toetsbeleid zijn in lijn met het universitaire beleid en zijn uitgewerkt in een duidelijk toetsplan. De toetsing is gevarieerd, sluit goed aan op de leerdoelen per vak en is van goed niveau. Het gebruik van toetsmatrijzen en collegiaal overleg dragen bij aan de kwaliteit van de toetsen. Het panel waardeert de zorgvuldige wijze waarop de opleiding zorgt voor een hoge kwaliteit van toetsing. De beoordeling van de masterscripties verloopt volgens een heldere en gedegen procedure met twee onafhankelijke examinatoren. Het panel beveelt de opleiding aan ervoor zorg te dragen dat de onderbouwing van het eindoordeel altijd terug te lezen valt op de beoordelingsformulieren.

De examencommissie heeft een duidelijk beeld van haar taken en verantwoordelijkheden en vervult haar rol voor alle ESL-opleidingen, waaronder de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering, adequaat. Het panel waardeert het voornemen van de door de examencommissie aangewezen toetscommissie om volgens een vaste systematiek toetsen vooraf of achteraf te bekijken. Met het oog op de grote hoeveelheid verzoeken door studenten adviseert het panel de afrondingsregeling voor tentamencijfers aan te passen en ook halve punten toe te staan in andere programmaonderdelen dan het Onderzoekpracticum.

Gerealiseerde eindkwalificaties

Het panel concludeert op basis van de bestudeerde scripties en van de gesprekken met studenten en alumni dat de studenten bij het afronden van hun masteropleiding in voldoende mate de eindkwalificaties van de opleiding realiseren. De scripties zijn van voldoende niveau, degelijk opgezet, in het algemeen gebaseerd op een goed gebruik van bronnen, en soms met originele invalshoeken en een filosofische of rechtsvergelijkende insteek. De beste scripties worden gepubliceerd. Studenten vinden na de masteropleiding gemakkelijk hun weg naar relevante posities op de arbeidsmarkt en hebben daar profijt van hun opleiding, vooral door de sterke praktijkgerichtheid van de opleiding.

Het panel beoordeelt de Standaarden uit het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling als volgt:

Masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering:

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties	voldoende
Standaard 2: Onderwijsleeromgeving	goed
Standaard 3: Toetsing	voldoende
Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties	voldoende
Algemeen eindoordeel	voldoende

De voorzitter en de secretaris van het panel verklaren hierbij dat alle panelleden kennis hebben genomen van dit rapport en instemmen met de hierin vastgestelde oordelen. Zij verklaren ook dat de beoordeling in onafhankelijkheid heeft plaatsgevonden.

Datum: 28 september 2018

Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker

Dr. M.J.H. (Marianne) van der Weiden

BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING

De masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering van de Erasmus Universiteit Rotterdam wordt verzorgd door Erasmus School of Law (ESL). De faculteit organiseert veertien opleidingen. Elf daarvan zijn beoordeeld tijdens de clustervisitatie Rechtsgeleerdheid (2017-2018). De opleidingsdirecteur van het Masterdomein Rechtsgeleerdheid is verantwoordelijk voor de organisatie, de resultaten en de evaluatie van alle juridische masteropleidingen, met uitzondering van de masteropleiding Fiscaal Recht, die een eigen opleidingsdirecteur heeft. Alle masteropleidingen hebben een gezamenlijke opleidingscommissie en vallen onder een facultaire examencommissie. De masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering is een selectieve masteropleiding en wordt alleen in voltijd aangeboden. Het onderwijs in de faculteit wordt verzorgd door stafleden vanuit elf secties. Voor de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering is de sectie Burgerlijk recht verantwoordelijk.

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties

De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie geconcretiseerd en voldoen aan internationale eisen.

Toelichting:

De beoogde eindkwalificaties passen wat betreft niveau en oriëntatie (bachelor of master; hbo of wo) binnen het Nederlandse kwalificatieraamwerk. Ze sluiten bovendien aan bij de actuele eisen die in internationaal perspectief vanuit het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding. Voor zover van toepassing zijn de beoogde eindkwalificaties tevens in overeenstemming met relevante wet- en regelgeving.

Bevindingen

De masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering biedt studenten de mogelijkheid zich theoretisch te verdiepen in het Nederlandse vermogensrecht en zich te specialiseren op het gebied van het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht. De opleiding besteedt ook aandacht aan het burgerlijk procesrecht en het internationaal privaatrecht. Ze is erop gericht studenten academische onderzoeksvaardigheden en juridische vaardigheden te laten ontwikkelen, die van belang zijn voor het uitoefenen van een functie of beroep in de aansprakelijkheids- en verzekeringspraktijk. In combinatie met een afgeronde wo-bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid voldoet de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering aan de eisen voor toekenning van het civiel effect. De opleiding heeft volgens het panel een duidelijk profiel en onderscheidt zich door de combinatie van twee rechtsgebieden die ook in de dagelijkse praktijk van bijvoorbeeld de letselschadeadvocatuur een sterke verwevenheid vertonen.

De opleiding heeft aan de hand van de Dublin-descriptoren eindkwalificaties opgesteld (zie bijlage 3). Die geven een helder beeld van de doelen van opleiding, doordat ze voldoende specifiek zijn geformuleerd. Daarmee zijn ze ook goed toetsbaar. Het panel ziet dat er rekening is gehouden met het domeinspecifieke referentiekader, de eisen van de wetenschappelijke discipline en de relevante praktijk in het beroepenveld. Na succesvolle afronding van de studie hebben de studenten de vaardigheden en attitude verworven waarmee ze in staat zijn zelfstandig wetenschappelijk onderzoek op te zetten en uit te voeren (eindkwalificaties 4 tot en met 9). Op basis daarvan kunnen ze kiezen voor een wetenschappelijke carrière, postacademische specialisatieopleidingen op het gebied van aansprakelijkheid en verzekering of andere post-initiële opleidingen in verzekeringskunde of verzekeringsrecht. Wel zou de opleiding, die volgens de eindkwalificaties ook aandacht aan de Europese en internationale context besteedt, in de eindtermen kunnen specificeren over welke mate van Engelse taalvaardigheid afgestudeerden dienen te beschikken.

De opleiding heeft een Raad van Advies ingesteld met leden die afkomstig zijn uit het relevante beroepenveld en uit de wetenschap. De eindkwalificaties van de master worden systematisch geborgd, doordat de hele lichter masterstudenten een gesprek heeft met de Raad van Advies. De geanonimiseerde uitkomsten daarvan bespreekt de Raad van Advies vervolgens met de opleidingscoördinator en de verantwoordelijke hoogleraren. De Raad van Advies adviseerde ook bij de herformulering van de eindkwalificaties in 2015. Het panel vindt dit een goede zaak.

Overwegingen

Het panel stelt vast dat de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering zich positief onderscheidt door de specifieke combinatie van rechtsgebieden. De beoogde eindkwalificaties van de masteropleiding zijn voldoende specifiek en geven aan wat de opleiding beoogt. Ze sluiten aan bij de vereisten van het vakgebied en zijn in overeenstemming met de Dublin-descriptoren voor masteropleidingen. Daarmee voldoen deze eindkwalificaties qua inhoud, oriëntatie en niveau aan nationale en internationale eisen en sluiten ze goed aan bij de eisen van het beroepenveld. Het panel is positief over de systematische borging van de eindkwalificaties door de Raad van Advies. Wel adviseert het de mate van Engelse taalvaardigheid waarover afgestudeerden dienen te beschikken op te nemen in de eindkwalificaties.

Conclusie

Masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering: het panel beoordeelt Standaard 1 als 'voldoende'.

Standaard 2: Onderwijsleeromgeving

Het programma, het personeel en de opleidingsspecifieke voorzieningen maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te realiseren.

Toelichting:

De inhoud en vormgeving van het programma stellen de toegelaten studenten in staat de beoogde eindkwalificaties te bereiken. De kwaliteit van het personeel en van de opleidingsspecifieke voorzieningen is daarbij essentieel. Programma, personeel en voorzieningen vormen een voor studenten samenhangende onderwijsleeromgeving.

Bevindingen

Inhoud programma en samenhang

Het masterprogramma Aansprakelijkheid en Verzekering is een selectief eenjarig programma (60 EC) dat bestaat uit vijf blokken. Alle masteropleidingen van ESL hebben in principe dezelfde structuur en beginnen met een Onderzoekspracticum (15 EC), gevolgd door drie blokken van 10 EC. Blok 2 is bij Aansprakelijkheid en Verzekering gesplitst in twee vakken van 5 EC. Blok 4 wordt besteed aan twee stages. In het laatste blok werken de studenten aan hun scriptie (10 EC) en volgen ze een vak Methoden van onderzoek van 5 EC. Zie bijlage 4 voor een overzicht van het programma.

De masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering is een selectieve opleiding, waartoe maximaal 25 studenten worden toegelaten. Een groter aantal acht de opleiding niet gewenst, omdat dan de kwaliteit en individuele aandacht niet gewaarborgd kunnen worden. De groep wordt ook select gehouden omdat studenten in de opleiding twee stages lopen. Bij een groter aantal studenten zou het moeilijk zijn iedereen een passende stageplaats te bieden. Jaarlijks komen er veertig à vijftig aanmeldingen binnen. Daaruit wordt een eerste selectie gemaakt op basis van behaalde bachelorresultaten (cijferlijst en studietempo) en een motivatiebrief. Aspirant-studenten wordt gevraagd in hun motivatiebrief te laten zien dat ze zich een jaar lang willen committeren aan een fulltime studie. In de tweede ronde krijgen de kandidaten een schrijfpdracht (arrest samenvatten en analyseren) en een gesprek met een commissie van twee docenten. De opleiding selecteert niet altijd het maximaal aantal. In 2017-2018 zijn achttien studenten begonnen. De belangrijkste criteria zijn de inschatting of de student het nominale studietempo kan volgen en of de opleiding de stageplaatsen kan bieden die het beste bij de student passen. De opleiding selecteert niet op de

hoogte van het gemiddelde bachelorcijfer en is tevreden over haar aanpak. Het panel kan zich hierin vinden, maar merkt op dat dit waarschijnlijk mede de oorzaak is van de relatief lage scriptiecijfers. In een selectieve masteropleiding had het panel hogere resultaten verwacht (zie verder standaard 4). Het stelt echter ook vast dat de opleiding goede rendementen behaalt en daarmee laat zien volgens de juiste criteria te selecteren.

Om te zorgen voor een gelijk kennisniveau begint de opleiding op de eerste dag met een kennistoets over twee boeken, die studenten bij aanmelding hebben gekregen ter voorbereiding. Ondanks deze, volgens de studenten pittige, toets voelen niet alle studenten zich op basis van hun bachelorkennis aan het begin even goed thuis in het verzekeringsrecht. Gaandeweg wordt dit hiaat weggewerkt. In het eerste blok begint het Onderzoekspracticum Aansprakelijkheid en verzekering. Hierin leren studenten met meer diepgang zelfstandig kennis te vergaren, de opgedane kennis toe te passen en daarvan adequaat verslag te doen. Het practicum wordt gegeven aan de hand van het onderwerp schadevergoedingsrecht, waardoor de studenten hun vaardigheden scherpen aan de hand van diepgaande inhoudelijke opdrachten en zich tegelijkertijd een belangrijk deelgebied inhoudelijk eigen maken. De onderzoekers-docenten slaan in dit vak een brug naar hun eigen onderzoek, zodat de student kennis kan nemen van de wetenschappelijke ontwikkelingen in het vakgebied.

In blok 2 en 3 verdiepen studenten zich theoretisch in het materiële recht (Capita aansprakelijkheidsrecht en Capita verzekeringsrecht) en in het procesrecht (Nationaal en internationaal procederen). Masterclasses in het Onderzoekspracticum en in deze twee blokken laten de samenhang met de praktijk zien. Deze worden georganiseerd door en op locatie van de praktijkpartners van de opleiding. Studenten bereiden de masterclass voor aan de hand van opgegeven literatuur. Ze waarderen dat ze les krijgen van praktijkmensen die interactief omgaan met de stof. De masterclasses worden afgestemd op de inhoud van de colleges, bijvoorbeeld een masterclass over medische aansprakelijkheid gekoppeld aan het college daarover in het vak Capita aansprakelijkheidsrecht. De opleidingscoördinator zorgt voor de afstemming tussen de vakken, bijvoorbeeld door met de docenten van de verschillende vakken af te spreken dat als een onderwerp in het Onderzoekspracticum uitgebreid behandeld is, een ander thema wordt uitgediept in een volgend blok. Het panel waardeert de opbouw en samenhang van het curriculum.

De opleiding kenmerkt zich volgens het panel door een sterke verbinding met de praktijk, die als een rode draad door het programma loopt. Door de stages en bezoeken aan advocatenkantoren en de Hoge Raad wordt via 'masterclasses' gegarandeerd dat de theoretische kennis handen en voeten krijgt. De verbinding met het beroepenveld is hecht en diverse advocatenkantoren, verzekeringsmaatschappijen en assurantiemakelaars verlenen structureel medewerking aan de masteropleiding, door het bieden van stageplaatsen of het verzorgen van masterclasses of gastcolleges. Tegelijk kent het programma een sterke wetenschappelijke oriëntatie, die zichtbaar is in het academisch gehalte van de opdrachten in de vakken en in hun inhoudelijke diepgang. De vakken en de gebruikte literatuur zijn *up to date*. De wetenschappelijke oriëntatie is ook duidelijk zichtbaar in het vak Methoden van onderzoek, waarin niet alleen aansprakelijkheidsrecht, verzekeringsrecht en procesrecht gecombineerd worden, maar ook worden ingebed in een theoretisch kader met veel aandacht voor (eigen) onderzoek. Voor een zo praktijkgeoriënteerde opleiding als Aansprakelijkheid en Verzekering vindt het panel dat een sterk punt.

In alle vakken werken de studenten aan verschillende vaardigheden. Deze leerlijn begint in het Onderzoekspracticum, waar het gaat om praktische en wetenschappelijke onderzoeks- en presentatievaardigheden, alsook om 'leren leren' en 'leren vinden'. In blok 2 en 3 moet de student de behandelde theorie in de praktijk brengen door middel van een probleemoplossend onderzoek, schriftelijke opdrachten, referaten en het volgen van de masterclasses. In blok 4 lopen de studenten twee stages bij een praktijkpartner. Ook hier moet de student zich mondeling en schriftelijk kunnen presenteren. Bij elke stage voert de student een zelfstandig probleemoplossend onderzoek uit, bijvoorbeeld in voorgelegde dossiers, en schrijft hij/zij een reflectieverslag. Voor het uitvoeren van de stageonderzoeken heeft de student de theoretische kennis uit blok 2 en 3 nodig. Het panel waardeert de intensieve wisselwerking tussen theorie en toepassing in het programma. Het

academische gehalte van de diverse opdrachten is hoog. Daarbij is zichtbaar dat van de student voortdurend een zelfstandige, kritische en creatieve inbreng wordt verwacht.

In het vijfde blok ronden de studenten hun scriptietraject af, dat is begonnen in blok 3. De scriptie heeft een omvang van 10 EC. Het panel vindt dat weinig voor een academische masterscriptie, maar is van oordeel dat deze keuze in combinatie met het Onderzoekspracticum en het vak Methoden van Onderzoek verdedigbaar is. Het parallel verlopende vak Methoden van onderzoek besteedt aandacht aan wetenschapsmethoden, interdisciplinariteit en rechtsvergelijking en heeft als doel dat de studenten de verworven inzichten kunnen toepassen in hun scriptieonderzoek. Studenten met goede prestaties in het Onderzoekspracticum kunnen worden uitgenodigd hun scriptie (na aanpassing) te laten publiceren in een vaktijdschrift of mee te werken aan het scriptieproject van de sectie, waarin zeer goede scripties worden gebundeld in een boek van de serie Jonge Meesters. Dit is naar het oordeel van het panel een mooi initiatief.

Voor een deel van de studenten van de variant Privaatrecht van de masteropleiding Rechtsgeleerdheid is het sinds 2016-2017 mogelijk een *double degree*-programma te volgen, waarbij zowel de masteropleiding Rechtsgeleerdheid (variant Privaatrecht) als de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering in iets meer dan anderhalf jaar worden afgerond. Studenten volgen na afronding van de masteropleiding Rechtsgeleerdheid de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering, waarvoor ze vanwege de gedeeltelijke inhoudelijke overlap vrijstellingen krijgen voor Nationaal en internationaal procederen (10 EC) en Methoden van onderzoek (5 EC). Studenten kunnen voor deze *double degree* solliciteren als ze voor het Onderzoekspracticum Burgerlijk recht (binnen Rechtsgeleerdheid) minimaal een 7,5 en voor de scriptie Privaatrecht minimaal een 7 hebben behaald. In 2017-2018 hebben drie studenten van deze mogelijkheid gebruik gemaakt. Het panel vindt dat de beide vakken waarvoor studenten vrijstelling krijgen, adequaat zijn gekozen en geen inhoudelijke lacunes veroorzaken. Nationaal en internationaal privaatrecht hebben de studenten al in hun eerdere opleiding gevolgd, terwijl ze zich daar ook al in onderzoeksmethoden hebben bekwaamd. Het panel ziet dat *double degree*-programma's voorzien in een behoefte voor goed presterende studenten, maar raadt de faculteit aan dergelijke mogelijkheden te beperken, en het gebruik daarvan zeker niet te bevorderen door een ruimhartig vrijstellingenbeleid. De bevordering van programma's met een dergelijke opzet brengt risico's met zich mee voor de studeerbaarheid en rendementen van de opleidingen.

Didactisch model

De onderwijsfilosofie van de master Aansprakelijkheid en Verzekering is gebaseerd op vier uitgangspunten: (1) onderwijs in kleine groepen met intensieve begeleiding, (2) verbinding tussen onderzoek en onderwijs, (3) aandacht voor theoretische reflectie op het geldende privaatrecht, en (4) de eindscriptie vormt de afsluiting van een leerproces, waarin alle vaardigheden en kennis worden gecombineerd. Het didactische concept gaat uit van *active academic learning*, waarbij studenten actief en intensief studeren. Studenten starten als groep in september, doorlopen gezamenlijk het masterjaar en nemen samen deel aan de buluitreiking. Aanwezigheid bij alle onderwijsactiviteiten is verplicht. Studenten vinden dat geen probleem, omdat ze zeer gemotiveerd zijn voor de studie en hierover vooraf geïnformeerd zijn. Door de intensieve aanpak ontwikkelen de studenten in de ogen van het panel daadwerkelijk de beoogde actieve studiehouding.

Bij alle vakken worden interactieve hoorcolleges gegeven, per vak aangevuld met werkgroepen, excursies, debat en/of masterclasses op locatie. Het panel is positief over de aangetroffen variatie in werkvormen en over de kleinschaligheid van de opleiding. Een uitzondering vormt het vak Nationaal en internationaal procederen in blok 3. Dit vak volgen de studenten samen met de studenten van de mastervariant Privaatrecht van de masteropleiding Rechtsgeleerdheid, waardoor het om grote hoorcolleges gaat met ongeveer honderd studenten. Voor de studenten Aansprakelijkheid en Verzekering, die de kleinschaligheid een sterk punt van hun opleiding vinden, is dat wennen. Gevraagd naar het gebruik van digitale leervormen, lieten de studenten het panel weten dat bij het vak Methoden van onderzoek een aantal colleges als *e-lectures* is opgenomen.

Studeerbaarheid en studiebegeleiding

Het programma van de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering is intensief en vereist een voltijdse inzet. Studenten zijn vooraf op de hoogte van de vereiste inzet en vinden het programma pittig, maar acceptabel. Jaarlijks onderzoekt de opleiding, als onderdeel van het kwaliteitszorgsysteem, of de voorgeschreven stof in overeenstemming is met het aantal EC per vak. De seriële onderwijsprogrammering voorkomt concurrentie tussen vakken en bevordert zo de studeerbaarheid. Het aantal contacturen is ondanks de kleinschaligheid niet heel hoog, namelijk gemiddeld 5,5 uur per week, maar volgens het panel voldoende. Het scriptietraject zorgt voor begeleiding in de laatste opleidingsfase. Dit traject begint al in blok 3 met de keuze van een onderwerp. Aan het begin van blok 4 leveren de studenten een scriptievoorstel in en krijgen ze een begeleider toegewezen. Studenten nemen verplicht deel aan het begeleidingstraject. Dat bestaat uit vier plenaire bijeenkomsten en uit individuele gesprekken tussen student en begeleider, en heeft vastgestelde inlever- en feedbackmomenten. Het panel is hierover te spreken. Het stelt vast dat de opzet van de opleiding studenten voldoende structuur en uitdaging biedt, wat leidt tot een hoog uitstroomrendement (meer dan 90% voor de cohorten 2013 en 2015 en 100% voor cohort 2014).

Onderwijzend personeel

De informatie in de kritische reflectie laat zien dat de staf die vanuit de sectie Burgerlijk recht het onderwijs verzorgt, bestaat uit vijf hoogleraren en drie WD's (wetenschappelijk docenten). Alle hoogleraren beschikken over de Basiskwalificatie Onderwijs (BKO) of zijn op grond van hun onderwijs(ontwikkel)ervaring daarvan vrijgesteld. Eén van de WD's is gepromoveerd. In de masterclasses en gastcolleges maakt de opleiding gebruik van docenten uit de praktijk. De hoogleraren zijn actief in de onderzoeksprogramma's van ESL en het daarin ingebedde Verzekeringsinstituut. Wekelijks overlegt de sectie over de laatste ontwikkelingen in het privaatrecht en het wetenschappelijk onderwijs. De staf is volgens het panel zowel vakinhoudelijk als didactisch van hoog niveau.

De formele tijdsinzet van de vijf hoogleraren bedraagt 0,09 fte, die van de WD's 1,15. Dat leidt tot een buitengewoon gunstige staf-studentratio van 1:17. De hoogleraren die leiding geven aan de opleiding geven aan beduidend meer dan de formele tijd in te zetten. Het panel vindt desondanks het ontbreken van een middenkader in de staf opvallend. De opleiding compenseert dit door de intensieve contacten met het werkveld, waardoor gastdocenten, vaak van hoog niveau, een deel van het onderwijs kunnen verzorgen. Het panel waardeert de grote inzet vanuit het werkveld, maar acht dit wel kwetsbaar, omdat de opleiding zich afhankelijk maakt van anderen en het gegeven onderwijs zich voor een deel aan de waarneming van de opleiding onttrekt.

Overwegingen

Het panel stelt vast dat de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering een gespecialiseerde opleiding biedt met een duidelijke eigen focus, waarin niet alleen aansprakelijkheidsrecht, verzekeringsrecht en procesrecht gecombineerd worden, maar deze ook worden ingebed in een theoretisch kader met veel aandacht voor (eigen) onderzoek. Daarnaast loopt de verbinding met de praktijk als een rode draad door het programma. Het curriculum heeft een duidelijke opbouw en een goede samenhang tussen de vakken. De inhoud is *up to date* en van duidelijk academisch karakter. Voor een zo praktijkgeoriënteerd programma als Aansprakelijkheid en Verzekering vindt het panel dat een sterk punt.

De opleiding besteedt uitgebreid aandacht aan zowel academische als professionele vaardigheden. In alle vakken werken de studenten aan diverse opdrachten om hun schriftelijke, mondelinge en onderzoeksvaardigheden te oefenen. Studenten komen intensief in aanraking met de beroepspraktijk door masterclasses op locatie, de verplichte stages en het contact met de extern aangetrokken, vaak zeer gekwalificeerde docenten.

De gehanteerde werkvormen zijn gevarieerd en interactief. Bij toelating tot deze selectieve masteropleiding weten de studenten dat van hen een grote en regelmatige inzet wordt verwacht. Er is een aanwezigheidsverplichting bij alle onderwijsactiviteiten. Tijdens het scriptietraject gelden

strakke deadlines en worden studenten gedegen begeleid. Door de intensieve aanpak ontwikkelen de studenten de beoogde actieve studiehouding. De groep doorloopt als jaarklas het curriculum en het rendement is hoog. Daarmee bewijst de opleiding dat ze de juiste selectiecriteria hanteert.

De opleiding beschikt over zeer betrokken hoogleraren en docenten, die zowel vakinhoudelijk als didactisch van hoog niveau zijn. De staf-studentratio is zeer goed. Het ontbreken van een middenkader wordt gecompenseerd door de inzet van externe docenten, wat een oplossing is, maar de opleiding ook enigszins kwetsbaar maakt. Samenvattend vindt het panel dat de inhoud van het programma, de combinatie van onderzoek en beroepspraktijk, de vormgeving van het curriculum en de hoge kwaliteit van het onderwijzend personeel zorgen voor een goede onderwijsleeromgeving.

Conclusie

Masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering: het panel beoordeelt Standaard 2 als 'goed'.

Standaard 3: Toetsing

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

Toelichting:

De toetsen en de beoordeling zijn valide, betrouwbaar en voor studenten inzichtelijk. De examencommissie van de opleiding borgt de kwaliteit van de tentaminering en examinering.

Bevindingen

Toetsing en toetsbeleid

ESL heeft op basis van het instellingsbrede *Universitaire referentiekader toetsen en examencommissies* in 2013 een eigen toetsbeleid ontwikkeld. Dit beleid geldt voor alle bachelor- en masteropleidingen en is vastgelegd in de documenten *Integraal Toetsbeleid ESL*, *Bouwstenen Toetsplan ESL* en *Toetshandleiding ESL*. Voor de masteropleiding *Aansprakelijkheid en Verzekering* is een toetsplan opgesteld, waarin de vakdoelstellingen zijn gekoppeld aan de eindkwalificaties. Het toetsplan beschrijft per vak de leerdoelen, een toetsmatrix waarbij de leerdoelen gerelateerd worden aan de eindkwalificaties van de opleiding, en de gehanteerde toetsvorm. Het docententeam werkt aan de hand van het toetsevaluatieformulier dat de toetscommissie heeft opgesteld, om te zorgen dat de toetsen valide, betrouwbaar en voor studenten inzichtelijk zijn. Het werkt met een toetsmatrix om te zorgen voor een goede spreiding van onderwerpen en kennisniveaus (volgens de taxonomie van Bloom). Docenten overleggen gezamenlijk (vierogenprincipe) over de inhoud van een tentamen. Het panel ziet dat het toetsplan goed geformuleerd en gedetailleerd uitgewerkt is, waardoor het een nuttig instrument is. Het panel constateert op basis van de gesprekken dat dit instrument steeds per studiejaar wordt bijgesteld en daadwerkelijk door examinatoren wordt benut.

De masteropleiding *Aansprakelijkheid en Verzekering* hanteert verschillende toetsvormen. Zoals vermeld bij Standaard 2 maken de studenten aan het begin van de opleiding een kennistoets. De toets geeft zowel de studenten als de docenten een indruk van het niveau waarmee studenten aan de opleiding beginnen. In bijna alle vakken maken schrijfp opdrachten onderdeel uit van de toetsing. Het gaat om een notitie, annotatie, artikel, processtuk of advies. Beoordeling vindt plaats aan de hand van een formulier dat voor studenten via de onderwijsleeromgeving beschikbaar is. Studenten krijgen individuele feedback op hun werk van de docent. Mondelinge vaardigheden worden beoordeeld aan de hand van de inbreng bij colleges (kwantiteit en kwaliteit), het verzorgen van presentaties en het optreden als voorzitter tijdens een discussie tijdens het *Onderzoekspracticum*. De eindtoets van een vak vindt soms mondeling (*Capita aansprakelijkheidsrecht*), maar meestal schriftelijk plaats. Studenten krijgen vooraf een oefententamen. Aan de hand van het nagekeken tentamen kunnen studenten zien hoe het cijfer tot stand is gekomen, en in het algemeen is er ook een nabespreking. Een mondeling tentamen wordt vooraf geoefend in de vorm van (discussie)vragen. Het tentamen wordt afgenomen door twee docenten en opgenomen. De docenten bespreken en motiveren na afname van alle tentamens de cijfers. Studenten krijgen feedback aan

de hand van een beoordelingsformulier. Tijdens het bezoek heeft het panel een aantal tentamens ingezien. Het panel vindt dat deze goed aansluiten op de vakken. Studenten lieten het panel weten dat ze het mondelinge tentamen waarden: het is een gesprek met de examiner over de meningen van verschillende auteurs, waarin ook om de eigen mening van de student wordt gevraagd.

Het cijfer voor de stage bestaat deels uit een beoordeling van de stageperiode op advies van de stagebegeleider. Het gaat om drie cijfers, voor uitdrukkingsvaardigheid, contactuele eigenschappen en kwaliteit/inzet/werkhouding. De rest van het cijfer wordt bepaald op basis van het stageverslag, bestaande uit een inhoudelijke schriftelijke opdracht, een reflectieverslag en een logboek. Het panel acht dit een adequate methode van beoordeling.

Studenten worden in de leidraad per vak geïnformeerd over de verschillende toetsen, deadlines en beoordelingscriteria. Na ieder vak vindt een evaluatie plaats met het studentenpanel. Bij het Onderzoekspracticum gebeurt dit in de individuele eindgesprekken. De toetsing staat ook op de agenda bij de jaarlijkse bespreking van studenten en de Raad van Advies. Het panel waardeert de zorgvuldige wijze waarop de opleiding zorgt voor een hoge kwaliteit van toetsing.

De verantwoording van de onderzoeksmethode in de scriptie vormt de toetsing van het vak Methoden van onderzoek. Deze aparte aandacht voor onderzoeksmethodiek vindt het panel sterk. De eindversie van de masterscriptie wordt door de begeleider en een tweede lezer beoordeeld. De tweede lezer is niet bij de begeleiding betrokken geweest en beoordeelt de scriptie 'blind'. Beiden komen onafhankelijk van elkaar tot een oordeel en bespreken daarna hun uitkomsten. Indien de beoordeling van de examinatoren meer dan een punt verschilt, vindt overleg plaats met de verantwoordelijke hoogleraar. De beoordelingsformulieren zijn gedetailleerd en beoordelen de verschillende aspecten van de scripties (structuur, inhoud, moeilijkheidsgraad). Het viel het panel op dat de examinatoren in het algemeen weinig tot geen toelichting geven bij hun oordeel van de verschillende aspecten. Uit het gesprek met de examencommissie werd duidelijk dat de studenten meer feedback krijgen. Zij krijgen namelijk de beoordeelde versie van hun werkstuk terug en kunnen daarin de opmerkingen van de beoordelaars teruglezen. Het panel beveelt de opleiding aan ervoor zorg te dragen dat de onderbouwing van het eindoordeel altijd terug te lezen valt op de beoordelingsformulieren.

Examencommissie

De examencommissie ESL bestaat uit een voorzitter, drie vicevoorzitters (voor Rechtsgeleerdheid, Fiscaal Recht en Criminologie) en daarnaast vier andere leden, alle van andere secties. Drie van hen zijn voorzitter van de toetscommissie (voor Rechtsgeleerdheid, Fiscaal Recht en Criminologie). Het negende lid is een extern lid, een toetsspecialist van Risbo. Er zijn twee secretarissen (samen 1,8 fte). De commissie heeft twee taken: het bewaken en borgen van de toetskwaliteit en de behandeling van verzoeken. Voor de bewaking van de toetskwaliteit heeft de examencommissie in 2012 een toetscommissie ingesteld. De toetscommissie bestaat uit een voorzitter (lid van de examencommissie) en vakdocenten van de vakken voor en na het te toetsen blok. Op verzoek van de examencommissie, opleidingsdirecteur, mastercoördinator, verantwoordelijke hoogleraar of de examiner zelf is de toetscommissie bereid toetsen vooraf of achteraf te bekijken. Zij is voornemens dit in de masteropleidingen systematisch in te voeren, zoals dat nu al in de bacheloropleidingen vorm krijgt. Het panel waardeert dit voornemen. De examencommissie borgt daarnaast de toetskwaliteit door de examinatoren aan te wijzen, op voorstel van de betreffende sectievoorzitter. Een examiner moet de BKO of een vergelijkbare kwalificatie hebben behaald.

Het aantal door studenten ingediende verzoeken is opgelopen tot 1500 per jaar. Een groot deel hiervan betreft ongedifferentieerde verzoeken om het cijfer nog eens na te kijken, en is volgens de examencommissie de uiting van een cultuur die aan de EUR leek te zijn ontstaan om over een tentamencijfer te onderhandelen. Om deze cultuur tegen te gaan, zonder afbreuk te willen doen aan het recht van studenten om bezwaar te maken tegen een gegeven beoordeling, heeft de examencommissie een nieuw protocol opgesteld. De tekst in dit protocol ligt dicht bij de WHW. De examencommissie wil alleen nog inhoudelijk gemotiveerde verzoeken en evidente fouten bij de berekening van het cijfer in behandeling nemen. In de opleidingscommissie en de docentenberaden

loopt deze discussie nog. De opleidingscommissie erkent het probleem van het grote aantal verzoeken en meent dat een deel te verklaren is doordat beoordelingen worden afgerond op hele cijfers. In die situatie maakt het voor een student veel uit of hij/zij bijvoorbeeld een 7,4 of een 7,5 krijgt en loont het de moeite om een poging tot herziening van het cijfer te wagen. ESL voert nu een onderzoek uit bij juridische faculteiten elders en bij andere faculteiten aan de EUR naar het afronden van beoordelingen op halve cijfers. In de masteropleidingen geldt afronden op halve cijfers al voor het Onderzoekspracticum, dat een relatief groot onderdeel is (15 EC). Het panel adviseert deze aangepaste afrondingsregeling ook voor andere programmaonderdelen in te voeren.

Overwegingen

Het panel constateert dat de toetsing binnen de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering voldoet. Toetsing en toetsbeleid zijn in lijn met het universitaire beleid en zijn uitgewerkt in een duidelijk toetsplan. De toetsing is gevarieerd, sluit goed aan op de leerdoelen per vak en is van goed niveau. Het gebruik van toetsmatrijzen en collegiaal overleg dragen bij aan de kwaliteit van de toetsen. Het panel waardeert de zorgvuldige wijze waarop de opleiding zorgt voor een hoge kwaliteit van toetsing. De beoordeling van de masterscripties verloopt volgens een heldere en gedegen procedure met twee onafhankelijke examinatoren. Het panel beveelt de opleiding aan ervoor zorg te dragen dat de onderbouwing van het eindoordeel altijd terug te lezen valt op de beoordelingsformulieren.

De examencommissie heeft een duidelijk beeld van haar taken en verantwoordelijkheden en vervult haar rol voor alle ESL-opleidingen, waaronder de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering, adequaat. Het panel waardeert het voornemen van de door de examencommissie aangewezen toetscommissie om volgens een vaste systematiek toetsen vooraf of achteraf te bekijken. Met het oog op de grote hoeveelheid verzoeken door studenten adviseert het panel de afrondingsregeling voor tentamencijfers aan te passen en ook halve punten toe te staan in andere programmaonderdelen dan het Onderzoekspracticum.

Conclusie

Masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering: het panel beoordeelt Standaard 3 als 'voldoende'.

Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties

De opleiding toont aan dat de beoogde eindkwalificaties worden gerealiseerd.

Toelichting:

Het gerealiseerde niveau blijkt uit de resultaten van tussentijdse en afsluitende toetsen, de eindwerken en de wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren.

Bevindingen

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek 5 masterscripties bestudeerd, evenals de door de betreffende examinatoren ingevulde beoordelingsformulieren. In de masterscriptie laten studenten zien dat ze de eindkwalificaties hebben gerealiseerd. Zichtbaar is dat de studenten getraind zijn om de scriptie een bepaald format te geven en aandacht te geven aan de methodologische verantwoording. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een tussenconclusie en het hele werkstuk uiteraard met een eindconclusie die weer terugkoppelt naar de onderzoeksvraag. Aan de eindscripctie is te zien dat er een degelijke opleiding aan vooraf is gegaan.

Een aantal scripties is van hoog niveau: goed geschreven, soms over een interessant en origineel onderwerp, met een uitgebreid notenapparaat met veel (internationale) literatuur en met een 'filosofische' of rechtsvergelijkende dimensie. Andere scripties waren minder sterk: gedegen van opzet, maar gebruikmakend van weinig bronnen en van beperkte diepgang, of, in één geval, nauwelijks voldoende. De gegeven cijfers waren hiermee in overeenstemming en het panel kan zich in het algemeen goed vinden in de oordelen. Het panel had verwacht dat vrijwel alle scripties van

hoog niveau zouden zijn, gezien de selectieve toelating en het intensieve onderwijsprogramma. Zoals vermeld bij Standaard 2 selecteert de opleiding echter niet alleen studenten met de hoogste cijferlijsten. De opleiding meet het succes van de selectie eerder af aan het behaalde uitstroomrendement en dat is inderdaad zeer hoog. Het panel waardeert, zoals eveneens bij Standaard 2 vermeld, het initiatief van de opleiding dat studenten met zeer goede scripties de gelegenheid krijgen hun werk te publiceren in de serie 'Jonge Meesters' of in een vaktijdschrift.

De opleiding vermeldt in de kritische reflectie dat ze zich goed op de hoogte stelt van de aansluiting met het beroepenveld. Ook volgt ze het carrièreverloop van de alumni. LinkedIn, alumni-enquêtes, de Raad van Advies, een toetsingspanel van deelnemende kantoren en bedrijven, een jaarlijks A&V Symposium, de beoordelingen van stagebegeleiders en nastage-gesprekken met de studenten geven allemaal informatie over de mate waarin de opleiding aansluit bij ontwikkelingen in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht en op de arbeidsmarkt. Afgestudeerden zijn zeer gewild en alle alumni zijn binnen 3,5 maand aan het werk in het relevante beroepenveld. Terugkijkend lieten de alumni het panel weten dat ze zeer positief oordelen over hun opleiding, vooral vanwege de sterke relatie met de praktijk.

Overwegingen

Het panel concludeert op basis van de bestudeerde scripties en van de gesprekken met studenten en alumni dat de studenten bij het afronden van hun masteropleiding in voldoende mate de eindkwalificaties van de opleiding realiseren. De scripties zijn van voldoende niveau, degelijk opgezet, in het algemeen gebaseerd op een goed gebruik van bronnen, en soms met originele invalshoeken en een filosofische of rechtsvergelijkende insteek. De beste scripties worden gepubliceerd. Studenten vinden na de masteropleiding gemakkelijk hun weg naar relevante posities op de arbeidsmarkt en hebben daar profijt van hun opleiding, vooral door de sterke praktijkgerichtheid van de opleiding.

Conclusie

Masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering: het panel beoordeelt Standaard 4 als 'voldoende'.

ALGEMEEN EINDOORDEEL

De masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering heeft duidelijke eindkwalificaties geformuleerd, die qua inhoud, oriëntatie en niveau voldoen aan nationale en internationale eisen. De opleiding onderscheidt zich door de specifieke inhoudelijke focus en de vele banden met de beroepspraktijk. Evenals de andere masteropleidingen in ESL heeft het curriculum een opbouw die begint met een Onderzoekspracticum, gevolgd door inhoudelijk verdiepende vakken en eindigend met een masterscriptie. Het curriculum heeft een duidelijke opbouw en een goede samenhang tussen de vakken. De inhoud is *up to date* en combineert de wetenschappelijke oriëntatie goed met grote praktijkrelevantie. De opleiding besteedt uitgebreid aandacht aan zowel academische als professionele vaardigheden. Studenten komen intensief in aanraking met de beroepspraktijk door masterclasses op locatie, gastdocenten en de verplichte stages. De gehanteerde werkvormen zijn gevarieerd en interactief. Bij toelating tot deze selectieve masteropleiding weten de studenten dat van hen een grote en regelmatige inzet wordt verwacht. Tijdens het scriptietraject gelden strakke deadlines en worden studenten gedegen begeleid. Door de intensieve aanpak ontwikkelen de studenten de beoogde actieve studiehouding. De groep doorloopt als jaarklas het curriculum, wat motiverend werkt, en het rendement is hoog. De opleiding beschikt over zeer betrokken hoogleraren en docenten, die zowel vakinhoudelijk als didactisch van hoog niveau zijn. De docentcapaciteit is zeer goed. Het ontbreken van een middenkader wordt gecompenseerd door de inzet van externe docenten. Het toetsstelsel en de toetsen zijn adequaat vormgegeven, mede door de werkzaamheden van de toetscommissie. De examencommissie ziet toe op de toetskwaliteit en het waarborgen van de eindkwalificaties. Uit de scripties van studenten en informatie over het functioneren van afgestudeerden op de arbeidsmarkt blijkt dat de studenten de beoogde eindtermen in voldoende mate realiseren.

Conclusie

Het panel beoordeelt de *masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering* als 'voldoende'.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELLEDEN

Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter) is emeritus hoogleraar Internationaal Institutioneel Recht aan de Universiteit Utrecht. Na zijn afstuderen in 1974 vervulde hij diverse functies aan de Rijksuniversiteit Groningen, de Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit Twente en Universiteit Utrecht. Hij heeft ervaring als onderwijsdirecteur bij de Universiteit Twente en de Universiteit Utrecht en was in Utrecht zes jaar lang hoofd van het departement Rechtsgeleerdheid. Sinds zijn pensionering in 2015 heeft hij (tijdelijke) advies- en bestuurlijke functies bij de Universiteit Utrecht en de Open Universiteit. Zijn vakgebied is het internationaal en Europees recht, met een bijzondere belangstelling voor het recht van internationale organisaties, het internationaal oorlogsrecht, het internationaal investeringsrecht en de theoretische grondslagen van het internationale recht. Hij publiceerde over de juridische betekenis van structureel geweld, de Europese Unie als rechtseenheid, de aansprakelijkheid van internationale organisaties, het internationale misdrijf van agressie, de internationale rechtspraak over internationale organisaties en recente ontwikkelingen in het investeringsrecht.

Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert (vice-voorzitter) studeerde Nederlands recht aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij in 1988 promoveerde. In 1999 werd hij hoogleraar Staatsrecht aan diezelfde instelling, inmiddels de Radboud Universiteit. Hij doceert in de masteropleiding Politiek en Parlement (Faculteit der Letteren) en aan de Academie voor de Wetgeving in Den Haag. Van 1995 tot 2001 en van 2008 tot 2010 was hij vice-decaan en van 2010 tot 2014 decaan Onderwijs van de Nijmeegse Faculteit der Rechtsgeleerdheid. In zijn wetenschappelijk onderzoek ligt een sterke nadruk op vraagstukken van institutioneel staatsrecht, meer in het bijzonder betreffende de regering, het parlement en het parlementaire stelsel, de rechterlijke organisatie en de constitutionele positie van de Koning. Hij heeft diverse onderzoeksprojecten uitgevoerd over het proces van wetgeving in het Nederlandse parlement en in het *US Congress*. In 2017 maakt hij deel uit van een door de ministerraad ingestelde adviescommissie betreffende ontwikkelingen rond het inkomen van de Koning. Hij publiceert veelvuldig. Van zijn hand is onder meer het handboek *Inleiding Constitutioneel recht* verschenen.

D.H. (Daniëlle) Arnold LLB (studentlid) heeft het Utrecht Law College van de Universiteit Utrecht afgerond en volgt op dit moment de tweejarige Legal Research Master aan diezelfde universiteit. Vanuit deze juridische onderzoeksmaster zet zij momenteel haar juridische kennis en onderzoeksvaardigheden in ten behoeve van verschillende onderzoeksprojecten. Haar onderzoeksprofiel betreft het Nederlands bestuursrecht, Europees recht en de raakvlakken tussen beide rechtsgebieden. Van 2012 tot 2015 was ze redacteur van het juridisch verenigingsblad *OpRecht*, en in 2014 en 2015 was ze voorzitter van de internationale studievereniging SIB-Utrecht.

Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi studeerde aan de universiteiten van Triëst (Italië) en Kiel (Duitsland). Ze promoveerde in 1998 aan de universiteiten van Triëst en Bergamo (Italië) en in 2004 aan Bucerius Law School (Duitsland). Sindsdien is ze als onderzoeker aan diverse internationale universiteiten verbonden geweest, waaronder die in Rome, Kiel, Bremen en Oxford. Sinds 2010 is ze hoogleraar Law and Governance aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar ze tot 2016 academisch directeur was van het Groningen Centre for Law and Governance. Haar onderzoek richt zich op Europees recht, rechtsvergelijking en de doorwerking van fundamentele rechten in het Europese privaatrecht. Van haar hand zijn vele publicaties verschenen in boeken en internationale vaktijdschriften. Aurelia Colombi Ciacchi is hoofdredacteur van het vaktijdschrift *European Journal of Comparative Law and Governance*.

Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad studeerde Rechten aan de University of Toronto (Canada) en Maastricht University, waar hij in 1999 promoveerde. Hij heeft gewerkt als bedrijfsjurist bij Shell Internationale Petroleum Maatschappij B.V. in Den Haag (1991-1995) en als advocaat bij Allen & Overy LLP in Amsterdam (1995-2000). In 2000 werd Wouter Cortenraad benoemd tot rechter, aanvankelijk voor de Rechtbank Utrecht en sinds 2005 voor het Gerechtshof Amsterdam, vanaf 2009

in de rang van senior raadsheer. In deze functies behandelt en behandelde hij uiteenlopende zaken op het gebied van het consumentenrecht, het arbeidsrecht, het burgerlijk recht en het handelsrecht, met inbegrip van het financiële recht. Naast zijn reguliere werkzaamheden treedt Cortenraad regelmatig op als arbiter in nationale en internationale arbitrages onder auspiciën van het Nederlands Arbitrage Instituut te Rotterdam.

Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers werd na zijn studie Fiscale Economie (adjunct-)inspecteur van 's Rijksbelastingen bij het Ministerie van Financiën in Den Haag. In 1984 werd hij universitair docent Belastingrecht aan Tilburg University, waar hij in 1989 promoveerde. Hij werd in 1991 benoemd tot hoogleraar Belastingrecht aan Tilburg University. Sinds dat jaar is hij ook voorzitter van de vakgroep Belastingrecht van Tilburg Law School. Van 1998 tot 2012 was hij decaan van de Rechtenfaculteit van Tilburg University. Hij was namens het CDA Lid van de Eerste Kamer (2003-2015), waar hij tevens voorzitter van de commissie Financiën was. Hij is voorzitter van het Academic Committee of European Association of Tax Law Professors en lid van het Executive Committee van deze organisatie. Sinds mei 2017 is hij voorzitter van de Vereniging voor Belastingwetenschap.

Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen is emeritus en honorair hoogleraar Privaatrecht aan Maastricht University. Hij studeerde Nederlands recht en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit Groningen waar hij in 1986 promoveerde. In 1989 werd hij benoemd tot hoogleraar Privaatrecht aan Maastricht University. Hij is gedurende vele jaren nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling en evaluatie van het onderwijs in de Juridische Faculteit, als voorzitter van de opleidingscommissie Nederlands Recht en later als opleidingsdirecteur. Gerrit van Maanen is gespecialiseerd in het privaatrecht, in het bijzonder het eigendomsrecht, onrechtmatige daad en overheidsaansprakelijkheid. Van 2002 tot 2011 was hij hoofdredacteur van *Het Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht*. Momenteel is hij werkzaam als raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Den Bosch en als onafhankelijk adviseur voor verschillende organisaties.

Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos is emeritus hoogleraar Strafrecht aan Tilburg University. Hij studeerde Rechten aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Na zijn afstuderen in 1972 werkte hij als docent Recht bij de Sociale Academie De Horst in Driebergen. Theo de Roos promoveerde in 1987 aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Van 1977 tot 2010 werkte hij als advocaat bij De Roos & Pen advocaten in Amsterdam. Daarnaast was hij hoogleraar Strafrecht, van 1990 tot 1997 aan de Rijkuniversiteit Limburg, van 1997 tot 2005 aan de Universiteit Leiden en van 2005 tot zijn pensionering in 2013 aan de Universiteit van Tilburg. Sinds 2013 is hij raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Den Bosch. Ook doceert hij aan de beroepsopleiding van de Nederlandse orde van advocaten, de Academie voor de Rechtspraak, het Studiecentrum Rechtspleging en OSR Juridische Opleidingen en is hij actief in diverse commissies op het gebied van recht en rechtspraak.

BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER

Inleiding

Voor u ligt het herziene Domeinspecifiek Referentiekader Rechtsgeleerdheid. Dit kader schetst de uitgangspunten van waaruit opleidingen invulling geven aan hun curricula. Het geeft aan wat mag worden verwacht van de inhoud en het niveau van opleidingen, wat opleidingen beogen te bereiken en wat de maatschappij derhalve kan verwachten van een afgestudeerde bachelor- en masterjurist. Het kader is nadrukkelijk geschreven voor de wetenschappelijke bachelor- en masteropleidingen, die op basis van door hun zelf gekozen eindkwalificaties tot de Visitatiegroep Rechtsgeleerdheid behoren of, in het kader van een zogenaamde Toets nieuwe opleiding, willen gaan behoren.

Het kader geeft geen uitputtende lijst aan van rechtsgebieden of juridische relevante aandachtsgebieden waartoe die opleidingen zich zouden moeten beperken. Evenmin rangordes, antwoorden op methodologische discussies of de wijze waarop een opleiding invulling geeft aan beroepseisen. Elke opleiding geeft zelf aan waar zij denkt te staan op die grote rechtsgeleerde wereldkaart. Formeel doet zij dat in de onderwijs- en examenregeling, materieel in de documenten die aan visitatiecommissies worden aangeboden bij het verzoek tot beoordeling van een opleiding ten behoeve van accreditatie.

Wat wel wordt aangetroffen is een blauwdruk van hetgeen de wetenschap en maatschappij mag verwachten van een afgestudeerde, academisch opgeleide jurist - en dus van een juridische opleiding - in termen van kennis, attitude en vaardigheden. Dat het kader is herzien betekent geenszins dat de onder het oude kader aangeboden opleidingen niet meer van deze tijd zouden zijn. In tegendeel, ook het vorige kader droeg de opleidingen al op om open te staan voor nieuwe ontwikkelingen zoals de mondialisering van de maatschappij en de informatisering van de samenleving. Nadrukkelijker dan voorheen zijn in dit kader de kennis, attitude en vaardigheden die met hedendaagse ontwikkelingen samenhangen omschreven en worden opleidingen uitgedaagd daar in hun doestellingen en eindkwalificaties ook blijk van te geven.

Het Disciplineoverleg Rechtsgeleerdheid denkt met dit Domeinspecifiek Referentiekader enerzijds de visitatiecommissies die de komende jaren opleidingsbeoordelingen moeten uitvoeren binnen de Visitatiegroep een adequate basis te hebben aangereikt om die beoordeling te kunnen uitvoeren. Anderzijds geeft het de noodzakelijke ruimte om een eigen, zo men wil onderscheidend, gezicht te geven aan de afzonderlijke opleidingen die in deze breed samengestelde Visitatiegroep worden aangeboden.

Utrecht, december 2015

Namens disciplineoverleg Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid,

Prof.mr. A.M. Hol,
voorzitter

Totstandkoming

Op 18 december 2015 heeft het disciplineoverlegorgaan Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid (RDR) dit domeinspecifiek referentiekader vastgesteld, ten behoeve van opleidingsbeoordelingen van de Visitatiegroep WO Rechtsgeleerdheid. Het betreft een gezamenlijk kader domeinspecifieke eisen voor alle rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen die de juridische faculteiten van de Nederlandse universiteiten aanbieden. Voorliggend domeinspecifiek referentiekader vervangt het referentiekader dat in december 2009 door de toenmalige Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid is vastgesteld.

Onder opleiding wordt hierna uitsluitend verstaan: een opleiding die is opgenomen in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). Waar hierna over 'jurist' wordt gesproken, wordt bedoeld op de academisch opgeleide juristen, tenzij anders vermeld.

1. Rechtswetenschappelijke opleidingen en beroepen in maatschappelijke context

Rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen hebben tot doel disciplinebekwame en maatschappelijk betrokken juristen op te leiden en te vormen, met een kritische, academische geest, die in staat zijn zelfstandig probleemsituaties te ontleden teneinde een oplossing te formuleren. Daartoe moeten zij analytisch, kritisch evaluatief, maar ook synthetisch kunnen denken. Het wetenschappelijk niveau en de maatschappelijke relevantie van de opleiding moeten zijn gegarandeerd. Communicatieve vaardigheden, informatievaardigheden en onderzoeksvaardigheden hebben nadrukkelijk een plaats in de opleidingen, waarbij voldoende aandacht is voor actuele ontwikkelingen in relatie tot hun maatschappelijke achtergrond. De academische opleiding tot jurist dient als het ware "in context" te worden beschouwd.

De relatie tussen het recht en de samenleving verandert voortdurend. De samenleving is pluriform en kent een mondiale oriëntatie, waardoor zij almaar complexer wordt. Die ontwikkeling geldt ook voor het recht. Het recht bestaat al lang niet meer alleen uit Nederlandse wetgeving en rechtspraak, maar ontstaat evenzeer in interactie met internationale en Europese regelgeving en rechtspraak, via beleidsregels, aanbevelingen, convenanten, zelfregulering, Europese harmonisatie, beïnvloeding door rechtsvergelijking, enzovoorts. Burgers zijn mondig, het aantal rechtsregels blijft groeien en de samenleving is sterk gejuridiseerd. Europese integratie en mondialisering maken Europees recht, internationaal recht steeds belangrijker. De informatiemaatschappij van de 21e eeuw en haar juridische problemen, maar ook de verwachtingen die de samenleving heeft ten aanzien van het recht, trekken zich steeds minder aan van landsgrenzen, terwijl aan de andere kant de traditionele grenzen in juridische en maatschappelijke zin opnieuw aan belang winnen. Een afgestudeerd jurist moet, in welke context hij of zij ook komt te werken, daarom steeds vaker alert zijn op rechtssystemen en rechtsculturen van andere landen.

Binnen de visitatiegroep Rechtsgeleerdheid worden opleidingen aangeboden die voorzien in de vraag naar academisch breed geschoolde juristen, generalisten, in het bijzonder voor de eerstelijns advisering en beleidsvoorbereiding en overigens op een veelheid aan plaatsen op de arbeidsmarkt. Daarnaast zijn er gespecialiseerde masteropleidingen die voorzien in afgestudeerden die zich kunnen ontwikkelen tot academisch geschoolde specialisten en die zich op hun terrein kunnen meten met hun academische beroepsgenoten waar ook ter wereld. En tot slot zijn er opleidingen juist meer zijn gericht op verbreding van het rechtsgebied waarover de opleiding zich uitstrekt.

Juristen werken in uiteenlopende functies en rollen. Er zijn meer juristen werkzaam buiten de traditionele juridische (toga)beroepen dan daarbinnen. De juridische opleidingen bereiden voor op deze traditionele beroepen, maar evenzeer op een veelheid aan andere werkzaamheden waarvoor academische attitude, kritische analyse, schrijf- en spreekvaardigheid vereist zijn en juridische deskundigheid gewenst is. De juridische opleidingen richten zich daarom niet alleen op de beroepsvereisten voor advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, de zogenaamde togaberoepen, ook al vormen de beroepsvereisten de kern van bepaalde opleidingen. Alle opleidingen streven een goede afstemming na met de arbeidsmarkt door het onderhouden van contacten met het afnemend beroepenveld. Dat gebeurt onder meer via contacten met

beroepsorganisaties en werkgevers, door middel adviesraden, met alumni, met gastdocenten, stages en loopbaanoriëntatie. Daarnaast moet een bachelorjurist voor wat betreft (onderzoeks)vaardigheden voldoende zijn toegerust om in beginsel te kunnen worden toegelaten tot een rechtsgeleerde (onderzoeks)master en een masterjurist tot een promotietraject, ook al kiest slechts een heel klein deel van de afgestudeerden voor een carrière als onderzoeker.

In de ruim tien jaar dat de bachelor-masterstructuur bestaat heeft zich geen nadrukkelijk beroepsperspectief voor de academisch opgeleide bachelorjurist ontwikkeld en bestaat er geen duidelijk identificeerbare arbeidsmarkt voor afgestudeerden met uitsluitend een academische bacheloropleiding (LL.B). Veel afgestudeerde bachelors werken in een juridisch relevante omgeving, maar daaruit is vooralsnog geen vertaalslag te maken die noodzaakt tot specifieke beroepsvaardigheidseisen voor een bacheloropleiding. De arbeidsmarkt voor academisch opgeleide juristen geeft nog steeds de voorkeur aan juristen met een afgeronde masteropleiding. Veruit de meeste studenten in de universitaire juridische opleidingen kiezen er daarom voor om na een bacheloropleiding ook een masteropleiding af te ronden. Niet alleen vanwege het verruimde arbeidsmarktperspectief, maar ook omdat het een wettelijke eis is voor de toegang tot de togaberoepen.

Ook bacheloropleidingen streven er niettemin naar om studenten voor te bereiden op hun toekomstig bestaan als jurist. Dat kan door die beroepspraktijk herkenbaar te doen zijn in de inhoud en de samenstelling van het onderwijsprogramma, maar ook via extracurriculaire activiteiten en loopbaanvoorbereiding.

Een 'jurist' is met de komst van juridische HBO-opleidingen niet meer als vanzelfsprekend iemand met een universitair getuigschrift dat kwalificeert voor de traditionele juridische beroepen (zittende en staande magistratuur; advocatuur; notariaat, belastingadviseur); een meester in de rechten (mr.).

Hoewel ook de juristen met een HBO-opleiding de titel Bachelor of Laws (LL.B) mogen voeren, is er een duidelijk verschil tussen de HBO-opleidingen en de academische rechtswetenschappelijke opleidingen. Het onderscheidend kenmerk is dat in wetenschappelijke (juridische) opleidingen de fundamentele worden gelegd voor het eigen maken van de methode van rechtswetenschappelijk onderzoek, zoals tot uiting gebracht in de eindkwalificaties van de opleidingen. Dit komt vooral naar voren in de inhoud van het programma, de diepgang en de wijze waarop het recht wordt benaderd. De academische bachelor- en masteropleidingen richten zich op het opleiden van juristen die onafhankelijk en kritisch hebben leren denken, die niet alleen antwoorden op vragen leren vinden, maar evenzeer vragen blijven stellen bij de antwoorden. De toegang tot de traditionele togaberoepen is wettelijk geregeld en vereist zowel een academische bachelorgraad (LL.B) als de graad Master of Laws (LL.M).¹

De LL.M-jurist zal in Nederland – en met name in de uitoefening van genoemde togaberoepen - in de meeste gevallen de equivalente titel meester in de rechten (mr.) voeren.

2. Mogelijkheden tot (inter)nationale vergelijking

Zowel buiten als binnen Europa worden rechtswetenschappelijke opleidingen gekenmerkt door hun zeer uiteenlopende inbedding en structuur, grote verschillen in toelating en studieduur. Daarnaast kennen alle landen afzonderlijke regelgeving ten aanzien van de toegang voor afgestudeerde juristen tot de advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, welke van invloed is op de oriëntatie en het beoogde eindniveau. Curricula van opleidingen kunnen uiteraard worden vergeleken, maar een serieuze internationale benchmark van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen is vooralsnog niet mogelijk.

¹ Bij Koninklijk besluit van 18 september 2008 (Stb. 2008, 383) de beroepsvereisten voor advocatuur en rechterlijke macht, en notaris gewijzigd in verband met de gelijkstelling in het kader van de vereisten voor toetreding tot gereguleerde juridische beroepen, van de aan een hogeschool verkregen graad Bachelor, bij afronding van de opleiding HBO-rechten met een schakelprogramma, met de aan een universiteit verkregen graad Bachelor op het gebied van het recht. Het schakelprogramma omvat onderwijseenheden op het gebied van recht die worden aangeboden door een universiteit of de Open Universiteit met een totale studielast van ten minste 60 studiepunten.

De Duitse benchmarkorganisatie CHE staat niet open voor buitenlandse rechtenopleidingen, terwijl dat al wel is gedaan ten aanzien andere disciplines.² Ook het EU-project Tuning Sectoral Framework for Social Sciences leidde niet tot een geharmoniseerde set van eindkwalificaties van en voor juridische opleidingen.³ Er zijn enkele nationale buitenlandse benchmarks van juridische opleidingen beschikbaar, zoals de Benchmarks for Law in Groot-Brittannië, waarin de vereiste kennis, vaardigheden en attitude van bachelors en masters zijn vastgelegd voor visitatie en accreditatie van de opleidingen aldaar.⁴ Bovendien is de bruikbaarheid hiervan voor continentaal-Europese opleidingen beperkt vanwege de grote verschillen tussen de rechtssystemen van Common Law en Civil Law.

De Bologna- en Lissabonakkoorden hebben zeker op de inhoud van het juridisch onderwijs in de EU een harmoniserend effect gehad. In het kader van de toetreding tot de EU hebben nieuwe EU-lidstaten hun opleidingen vaak al op de bachelor-masterstructuur gebaseerd, de oude lidstaten zijn nog doende om hun onderwijssystemen te hervormen en te harmoniseren. Daarbij wordt soms gekozen voor oplossingen die juist de onderlinge vergelijkbaarheid weer bemoeilijken, zoals bijvoorbeeld in Duitsland, dat zich juist naar een gevarieerder opleidingsaanbod door ontwikkelt.⁵ Dit alles leidt tot de conclusie dat een serieuze internationale vergelijking van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen vooralsnog niet mogelijk is of in ieder geval niet zinvol is.

Voor wat betreft de vergelijking van opleidingen op nationaal niveau kan worden vastgesteld dat tussen de juridische faculteiten in Nederland veel informatie-uitwisseling en afstemming plaatsvindt, onder andere over onderwijsvernieuwingen, onderzoek, de interpretaties van accreditaties en de invulling van de beroepsvereisten. Er is geregeld landelijk overleg tussen de decanen in de RDR; afgeleid daarvan komen zo nodig de portefeuillehouders onderwijs en de directeurs bedrijfsvoering bij elkaar om onderwijsgerelateerde, organisatorische en financiële onderwerpen te bespreken en ervaringen en gegevens uit te wisselen. Ten slotte vindt er regelmatig landelijk overleg en afstemming plaats op ambtelijk niveau in het Landelijk Overleg Beleidsmedewerkers. De RDR en de afzonderlijke faculteiten doen bovendien hun voordeel met de *good practices* die visitatiepanels constateren en waarvan zij in de beoordelingsrapportages aan de NVAO verslag doen. De RDR is in gesprek met vertegenwoordigers van het divers samengestelde, afnemende beroepenveld. Zo overlegt de RDR met de Raad voor de Rechtspraak en de Nederlandse Orde van Advocaten om ter precisering van de toepasselijke wettelijke bepalingen een standaard vast te stellen voor het 'civiel effect' van juridische opleidingen. Dat gebeurt in de vorm van een convenant.

Er kan derhalve worden gesteld dat enige vorm van nationale *benchmarking* plaatsvindt, doorgaans in een informele sfeer, behalve daar waar het nationale onderwijsvisitaties betreft en de beperkingen met betrekking tot voornoemd convenant. In dat kader voert het discipline-overleg ook formele taken uit.

3. Beroepsvereisten

Bij en krachtens de wet is de toegang tot de rechterlijke macht, de advocatuur en het notariaat geregeld. In de praktijk betekent dit dat er eisen worden gesteld aan de inrichting van bachelor- en masteropleidingen die moeten voorzien in toelating tot vervolgoopleidingen die opleiden voor functies in de rechterlijke macht, de advocatuur, het notariaat en de fiscaliteit.

² Gemeinnütziges Centrum für Hochschulentwicklung: www.che.de.

³ Uit het eindrapport van 2012: 'Consequently, even the proto list of the competences required by students and future practitioners of law are still at this stage no more than embryonic.' Tuning Sectoral Framework for Social Sciences – Final Report, 2008, blz. 45. Zie verder de landenoverzichten in annex 4 behorende bij het rapport (<http://tuningacademy.org/sqf-social-sciences/?lang=en>).

⁴ Er is een herziene versie in concept verschenen: Subject Benchmark Statement Law: Draft for Consultation March 2015 (<http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/SBS-consultation-Law-15.pdf>).

⁵ Neue Wege in der Juristenausbildung, Essen, 2010, http://www.stifterverband.info/wissenschaft_und_hochschule/lehre/juristenausbildung/.

De opleidingen die voor voorbereiding op de vervolgoopleidingen kiezen, maken dat in hun onderwijs- en examenregeling duidelijk door daarin de wettelijke beroepsvereisten en de nadere precisering ervan in het convenant, als hiervoor beschreven, nadrukkelijk op te nemen. De examencommissies van deze opleidingen zullen daartoe specifieke verklaringen afgeven, op basis waarvan de vervolgoopleidingen kunnen bepalen of een opleiding aan bedoelde eisen voldoet.

4. Eindkwalificaties van de bachelor- en masteropleidingen

Op basis van nationale en relevante internationale vergelijkingen van eindkwalificaties bij vergelijkbare opleidingen en in een poging een maximale aansluiting te realiseren op het - zeer diverse - beroepenveld, maakt iedere rechtswetenschappelijke opleiding keuzes bij het opstellen van de eindkwalificaties. Deze maken deel uit van de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een afzonderlijke opleiding. Binnen deze eindkwalificaties komen ten minste drie categorieën aan de orde.

A. Kennis en inzicht

De afgestudeerde jurist beheerst de juridische kernleerstukken van het rechtsgebied of de rechtsgebieden waarop de opleiding zich oriënteert. Dat geldt zowel voor de materiële en formele, als voor de historische en theoretische aspecten ervan.

Parate kennis alleen is echter niet voldoende. Opleidingen streven daarom naar het ontwikkelen van 'werkelijk inzicht in het recht' bij hun studenten, in een academische omgeving waarin de 'waaromvragen' kunnen bloeien. Dat betekent dat naast de vorenbedoelde vakinhoudelijke kennis, methoden worden gedoceerd waarmee de nieuwste relevante ontwikkelingen en veranderingen kunnen worden bijgehouden. Inzicht in verschillen tussen grote juridische families (zoals tussen *common* en *civil law*), in de historische en filosofische ontwikkeling van het recht en voor zover de aard van de opleiding dit vereist of toelaat, in de methode van rechtsvergelijking, kunnen worden geïntegreerd in het onderwijs. De afgestudeerde jurist moet aldus in staat zijn om permanent zijn juridische kennis te actualiseren en zich eventueel op nieuwe terreinen te specialiseren.

B. Academische en juridische vaardigheden

Het voorgaande veronderstelt een groeiende nadruk op het verwerven van academische en juridische vaardigheden: (een leven lang) leren en het verwerven van een internationale attitude. Het veronderstelt ook dat de afgestudeerde jurist in staat is te reflecteren op het recht en maatschappelijke vraagstukken kan vertalen naar de taal die het recht hanteert om die vragen op te lossen. Tijdens de opleiding wordt de student gestimuleerd te zoeken naar vragen en problemen én naar antwoorden en oplossingen; hij wordt in staat gesteld een analytisch vermogen te ontwikkelen en hij leert kritisch te denken, te schrijven en te presenteren.

Daarbij is het vermogen om een juridische casus te kunnen formuleren en op te lossen essentieel. De afgestudeerde jurist dient daarvoor in staat te zijn op adequate wijze de relevante feiten te kunnen verzamelen, te verwerken en te waarderen en de rechtsregels daarop toe te passen. Van de jurist wordt verwacht dat hij een maatschappelijk probleem juridisch kan duiden en mogelijke handelingsrichtingen weet te schetsen.

Een jurist moet bovendien in staat zijn juridische kennis en een juridisch oordeel schriftelijk en mondeling aan vakgenoten, maar ook in andere professionele omgevingen over te dragen. Daarmee staat de taal als werkinstrument van de jurist centraal. Een correcte, goede en heldere mondelinge en schriftelijke beheersing van de Nederlandse taal (of van de Engelse taal indien de voertaal van de opleiding (deels) Engelstalig is) is onontbeerlijk. Daarbij dienen studenten tijdens hun opleiding, indien dit voor die opleiding relevant is, gelegenheid te krijgen kennis op te doen van de Engelse juridische terminologie in de huidige maatschappelijke context.

C. Academisch burgerschap / attitude

Tijdens de opleiding moet de aankomende jurist zich de rechtscultuur of de rechtsculturen eigen maken. Hij moet een beroepsethische houding ontwikkelen en zich ervan bewust zijn in welke

maatschappelijke context het recht functioneert en wat, in samenhang daarmee, zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid is. Het onderwijs en de onderwijsomgeving zijn de student hierbij behulpzaam. Het is belangrijk dat het onderwijs zodanig is ingericht dat maatschappelijke interesse wordt gestimuleerd en dat een natuurlijke belangstelling wordt gewekt voor juridische vraagstukken en het juridisch denken, evenals voor de functie van het recht in de samenleving.

5. Eindniveau

Opleidingen dienen op transparante wijze aan te geven hoe studenten in staat worden gesteld het eindniveau te bereiken én op welke wijze studenten kunnen aantonen dat zij het eindniveau hebben bereikt. Daarvoor wordt de basis in de eerste plaats gevormd door de toetsresultaten, werkstukken en presentaties.

Voor de juridische bacheloropleidingen geldt dat het bereikte eindniveau ook wordt weerspiegeld in een bachelorscriptie, bachelorthesis of eindwerkstuk, de benaming doet er niet toe. Het beantwoorden van een rechtsvraag met behulp van erkende rechtswetenschappelijke methoden en het verslag van het uitvoeren van het onderzoek dat daaraan ten grondslag ligt vormen daarvan de kern.

De bachelorthesis - of een andere vorm van eindwerkstuk - heeft niet als doel aan te tonen dat alle eindkwalificaties van de bacheloropleiding zijn behaald. Belangrijke vaardigheden als mondelinge vaardigheden worden daarmee bijvoorbeeld niet getoetst, evenals het inzicht in alle voor de bacheloropleiding relevante rechtsgebieden. Daarnaast speelt ook het gegeven dat in de meeste juridische bacheloropleidingen slechts een relatief gering aantal studiepunten beschikbaar is voor het eindwerkstuk. In de juridische bacheloropleidingen staat doorgaans het opdoen van onderzoeksvaardigheden, in de vorm methoden- en techniekenvakken, niet centraal. Het opdoen van onderzoeksvaardigheden is onderdeel van de algemene academische vorming van juristen en gebeurt vooral bij de behandeling van de afzonderlijke rechtsgebieden. Het staat opleidingen bovendien vrij om accenten aan te brengen die de eigen kleur van een opleiding weergeven. Die kleur zal dan ook tot uitdrukking komen in het eindwerkstuk.

Voor de masterthesis geldt hetzelfde, met het verschil dat het verder ontwikkelen van onderzoeksvaardigheden in de masteropleiding doorgaans een belangrijkere plaats inneemt, alleen al vanwege het feit dat het behalen van iedere juridische master in principe toegang geeft tot een promotietraject. Daarnaast worden er naast de reguliere masteropleidingen ook gespecialiseerde onderzoeksmasters aangeboden, waarin juist het opdoen van onderzoeksvaardigheden centraal staat. Bovendien wordt de ook voor de overige academische beroepspraktijk noodzakelijke verdieping pas in de masterfase bereikt. Dit komt onder andere tot uitdrukking in de plaatsing van de masterthesis in het curriculum, het doorgaans grotere aantal studiepunten dat in de master is ingeruimd voor het eindwerkstuk en de inhoudelijke eisen die daaraan worden gesteld.

6. Algemene kenmerken en doelstellingen van de bachelor- en masteropleidingen

Hierboven is reeds aangegeven dat het opleidingspalet breed is, zowel in aantal, in de gekozen specialisaties als in kleur. Dat neemt niet weg dat juridische opleidingen gemeenschappelijke kenmerken hebben – en moeten hebben. Deze kenmerken hoeven niet bij elke opleiding in dezelfde mate aanwezig te zijn, maar ze moeten in de kern van iedere juridische opleiding wel enige weerklink vinden. Hoe opleidingen dat concreet doen, ligt vast in de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een opleiding.

In rechtswetenschappelijke bacheloropleidingen staan de volgende kenmerken centraal:

- a. de maatschappelijke functie van het recht;
- b. de kernbegrippen van de voornaamste rechtsgebieden binnen het recht: het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het strafrecht, het Europees recht, het internationaal recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, het belastingrecht;
- c. het recht als samenhangend systeem;

d. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, de economische aspecten van het recht.

In rechtswetenschappelijke masteropleidingen wordt de kennis van één of meerdere rechtsgebieden of specifieke onderwerpen daarbinnen, verder verdiept. Centrale kenmerken zijn:

e. de maatschappelijke functie van het (rechts)gebied dat door de opleiding wordt bestreken, de grenzen alsook de betrekkelijkheid ervan;

f. verdieping of verbreding van de kernbegrippen van één of meerdere rechtsgebieden (het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het belastingrecht, het strafrecht, het Europees recht en het internationaal recht);

g. de plaats van het bestreken rechtsgebied in het samenhangend systeem van het recht;

h. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het rechtsgebied en, voor fiscale en notariële opleidingen, economische aspecten van het recht.

Met academische juridische opleidingen wordt voorts beoogd:

i. het verwerven van kennis van en inzicht in het recht, waarbij het recht wordt beschouwd mede in zijn Europese, internationale en rechtsvergelijkende context;

j. te reflecteren op de grenzen van het recht, alsook de betrekkelijkheid ervan;

k. het verwerven van academische en juridische vaardigheden. Daaronder wordt in dit kader verstaan:

1. het vermogen om als een academicus over het recht na te denken;

2. het vermogen om met vakgenoten en met niet-juristen vanuit de opgedane kennis en het verkregen inzicht te communiceren, gebruikmakend van een analytische houding en uitstekende spreek- en schrijfvaardigheden;

3. het vermogen tot het toepassen van een relevant wetenschappelijk instrumentarium;

4. het vermogen om deel te nemen aan het wetenschappelijk debat;

5. het vermogen om kennis te vergaren, te waarderen, te verwerken en toe te passen;

6. het vermogen om specifieke kennis op het gebied van het recht toe te passen in een bredere

wetenschappelijke, historische, filosofische, ethische en maatschappelijk-culturele context;

7. het vermogen om kritisch te kunnen omgaan met rechtsregels en rechtspraak en daarbij nieuwe oplossingen te zoeken en te vinden;

8. het vermogen om nieuwe ontwikkelingen en nieuwe rechtsgebieden bij te houden en te exploreren;

9. het vermogen om te gaan met de toenemende mondialisering, Europeanisering en internationalisering van het recht.

l. het ontwikkelen van academisch burgerschap dat besef inhoudt van een beroepsethische houding en bewustwording van de maatschappelijke context waarin het recht functioneert, alsmede de maatschappelijke verantwoordelijkheid die hiermee ontstaat voor de academisch opgeleide jurist.

BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES

Kennis en inzicht (dublindescriptor)

Heeft aantoonbare kennis en inzicht, gebaseerd op de kennis en het inzicht op het niveau van Bachelor en die deze overtreffen en/of verdiepen, alsmede een basis of een kans bieden om een originele bijdrage te leveren aan het ontwikkelen en/of toepassen van ideeën, vaak in onderzoeksverband.

1. De afgestudeerde kan zelfstandig het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht, de systematiek en de methodologische aspecten ervan beschrijven, analyseren en beoordelen.
2. De afgestudeerde kan het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht vergelijken met andere rechtsstelsels, zowel nationaal met andere juridische deeldisciplines als internationaal.
3. De afgestudeerde kan de samenhang tussen het aansprakelijkheidsrecht en sociaaleconomische fenomenen, zoals 'verzekeraarbaarheid' en 'toegang tot het recht', analyseren en beoordelen.

Vaardigheden/Toepassen kennis en inzicht (dublindescriptor)

Is in staat om kennis en inzicht en probleemoplossende vermogens toe te passen in nieuwe of onbekende omstandigheden binnen een bredere (of multidisciplinaire) context die gerelateerd is aan het vakgebied; is in staat om kennis te integreren en met complexe materie om te gaan.

4. De afgestudeerde kan zelfstandig juridische teksten op het gebied van het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht analyseren, kritisch beoordelen en opstellen.
5. De afgestudeerde kan zelfstandig vraagstukken op het gebied van het aansprakelijkheid- en verzekeringsrecht, analyseren en beoordelen in hun nationale, Europese en internationale context. De afgestudeerde kan in deze analyse en beoordeling inzichten van andere disciplines betrekken.
6. De afgestudeerde kan zelfstandig binnen een bepaalde tijdsspanne op het gebied van het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht een advies geven over juridische vraagstukken.
7. De afgestudeerde kan samenwerken bij het aandragen van oplossingen voor een juridisch of maatschappelijk vraagstuk.

Attitude/ (Oordeelsvorming (dublindescriptor)

Is in staat om oordelen te formuleren op grond van onvolledige of beperkte informatie en daarbij rekening te houden met sociaal-maatschappelijke en ethische verantwoordelijkheden, die zijn verbonden aan het toepassen van de eigen kennis en oordelen.

8. De afgestudeerde kan zelfstandig een kritische visie vormen over de maatschappelijke rol van het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht. De afgestudeerde kan inzichten van andere disciplines, zoals economie, sociologie en psychologie, in die visie betrekken.
9. De afgestudeerde kan zelfstandig wetenschappelijk juridisch onderzoek op het gebied van het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht opzetten, uitvoeren en verantwoorden, op basis daarvan een gefundeerde eigen visie geven.
10. De afgestudeerde kan zelfstandig in zijn oordeelsvorming ethische perspectieven betrekken.

Communicatie (dublindescriptor)

Is in staat om conclusies, alsmede de kennis, motieven en overwegingen die hieraan ten grondslag liggen, duidelijk en ondubbelzinnig over te brengen op een publiek van specialisten of niet-specialisten.

11. De afgestudeerde kan zelfstandig een verantwoord wetenschappelijk juridisch onderzoek en adviezen op het gebied van het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht, zowel schriftelijk als mondeling, presenteren aan een juridisch en aan een niet-juridisch onderlegd publiek.

Leervaardigheden (dublindescriptor)

Bezit de leervaardigheden die hem of haar in staat stellen een vervolgstudie aan te gaan met een grotendeels zelfgestuurd of autonoom karakter.

12. De afgestudeerde kan zelfstandig op zijn leerproces reflecteren, nieuwe ontwikkelingen in het aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht signaleren en zich eigen maken en kan een wetenschappelijke vervolgstudie aangaan.

BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN HET PROGRAMMA

Samenstelling masterexamen Aansprakelijkheid en Verzekering

Het masterprogramma Aansprakelijkheid en verzekering bestaat uit de volgende onderdelen:

- Onderzoekspracticum aansprakelijkheid en verzekering	(RL60, 15 ects)
- Capita aansprakelijkheidsrecht	(RM09, 5 ects)
- Capita verzekeringsrecht	(RM11, 5 ects)
- Nationaal en internationaal procederen	(RL75, 10 ects)
- Aansprakelijkheid en verzekering in de praktijk	(RL36, 10 ects)
- Methoden van onderzoek	(RL79, 5 ects)
- Scriptie Aansprakelijkheid en verzekering	(RS116, 10 ects)

OER A&V 2017-2018.

BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA

Dinsdag 13 februari 2018			
10.00	10.30	Aankomst en welkom	
10.30	12.30	Vorbereidend overleg en inzien documenten	
12.30	13.30	Lunch	
13.30	14.00	Gesprek met facultair management	
14.00	15.00	Gesprek met inhoudelijk verantwoordelijken alle opleidingen	
15.00	15.45	Gesprek met studenten B Rechtsgeleerdheid en B Fiscaal recht	
15.45	16.15	Overleg/pauze	
16.15	17.00	Gesprek met docenten bachelors	
17.00	17.30	Gesprek met leden van de opleidingscommissie voor de bachelors	
17.30	17.50	'Onderwijsgroep'	
Woensdag 14 februari 2018			
9.00	10.00	Vorbereidend overleg en inzien documenten	
10.00	11.00	Gesprek met studenten M Rechtsgeleerdheid	
11.00	12.00	Gesprek met docenten M Rechtsgeleerdheid	
12.00	13.00	Lunch	
13.00	13.45	Gesprek met studenten M Fiscaal recht	
13.45	14.30	Gesprek met docenten M Fiscaal recht	
14.30	14.45	Pauze	
14.45	15.15	Gesprek met leden van de opleidingscommissie Masterdomein Rechtsgeleerdheid en opleiding Fiscaal recht	
15.15	16.00	Gesprek met leden van de examencommissie Erasmus School of Law	
16.00	16.30	Pauze	
16.30	17.00	Gesprek met alumni Rechtsgeleerdheid	
17.00	17.30	Gesprek met alumni Fiscaal recht	
Donderdag 15 februari 2018			
09.00	10.00	Vorbereidend overleg en inzien documenten; spreekuur (9.30-10.00)	
10.00	10.45	Gesprek met studenten M Financieel recht en M Arbeidsrecht	Gesprek met studenten M Ondernemingsrecht en M Aansprakelijkheid en verzekering
10.45	11.15	Pauze en terugkoppeling	
11.15	12.00	Gesprek met docenten M Financieel recht en M Arbeidsrecht	Gesprek met docenten M Ondernemingsrecht en M Aansprakelijkheid en verzekering
12.00	13.00	Terugkoppeling tijdens de lunch	
13.00	13.45	Gesprek met studenten M Commercial Law	Gesprek met studenten M Togamaster en M Recht van de gezondheidszorg
13.45	14.15	Terugkoppeling	
14.15	15.00	Gesprek met docenten Commercial Law	Gesprek met docenten M Togamaster en M Recht van de gezondheidszorg
15.00	15.30	Terugkoppeling	
15.30	16.00	Inzien documenten en overleg	
16.00	16.30	Rondleiding	
16.30	17.00	Gesprek met alumni M Financieel recht en M Arbeidsrecht	Gesprek met alumni M Ondernemingsrecht en M Aansprakelijkheid en verzekering
17.00	17.15	Terugkoppeling	
17.15	17.45	Gesprek met alumni Commercial Law	Gesprek met alumni M Togamaster en M Recht van de gezondheidszorg

Vrijdag 16 februari 2018		
09.00	10.00	Eindgesprek met formeel verantwoordelijken
10.00	12.30	Opstellen voorlopige bevindingen
12.30	13.30	Pauze en lunch
13.00	15.30	Opstellen voorlopige bevindingen
15.30	16.00	Vorbereiden mondelinge rapportage (panel intern)
16.00	16.30	Mondelinge rapportage voorlopige bevindingen

BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek 5 eindwerken bestudeerd van de masteropleiding Aansprakelijkheid en Verzekering. De studentnummers van de eindwerken zijn bekend bij QANU en kunnen op verzoek worden opgevraagd.

Het panel heeft tijdens het bezoek onder meer de volgende documenten bestudeerd (deels in *hard copy* en deels via de elektronische leeromgeving):

- Studiemateriaal, waaronder toetsopgaven en een representatieve selectie handboeken, van de volgende cursussen:
 1. Onderzoekspracticum A&V
 2. Capita Aansprakelijkheidsrecht

- Verslagen commissies
 - o Examencommissie
 - Jaarverslag EC 2014-2015
 - Jaarverslag EC 2015-2016
 - Jaarverslag EC 2016-2017
 - o OC bachelor Rechtsgeleerdheid en Fiscaal recht verslagen
 - Jaarverslag OC bachelor RG FR 2016-2017
 - OC bachelor RG-FR 2017-03 Conceptverslag 5 september 2017
 - OC bachelor RG-FR 2017-14 Verslag OC bachelor 10 jan 2017
 - OC bachelor RG-FR 2017-24 Verslag OC bachelor 6 maart 2017
 - OC bachelor RG-FR 2017-33 Verslag 23 mei 2017
 - OC bachelor RG-FR 2017-46 Verslag OC bachelor 3 juli 2017
 - OCBA 2017-13 verslag OC Rechtsgeleerdheid 14 juni 2016 (oude stijl)
 - o OC Master Rechtsgeleerdheid en Fiscaal recht verslagen
 - Jaarverslag OC master RG FR 2016-2017
 - OCMA 2016-16_verslag vergadering 20161129
 - OCMA 2016-19_verslag vergadering 20170109
 - OCMA 2016-22_verslag vergadering 20170314
 - OCMA 2016-28 Verslag OC MASTER 23052017
 - OC-MA RG-FR 2017-08 Verslag bijeenkomst 28112017
 - OC-MA RG-FR 2017-15 verslag_concept1
 - o OC oude stijl
 - Jaarverslag OC RG 2014-2015
 - Jaarverslag OC RG 2015-2016
 - Jaarverslag OC RG 2016-2017

- Instroom en rendementen
 - o 20180212 Cohorten-rendementen ESL

- Student-docentratio
 - o Studoc-ratio ESL

- Financiering onderwijs
 - o 20180212 Notitie financiën ESL

- Erasmus Honours Law College
 - o Notitie Erasmus Law Honours College

- Landelijke evaluaties en keuzegids
 - o Keuzegids Bachelor Fiscaal recht 2018
 - o Keuzegids Bachelor Rechtsgeleerdheid 2018
 - o Keuzegids masters 2017
 - o Links keuzegidsen

- NSE 2016
 - o 50700 B Rechtsgeleerdheid
 - o 56469 B Criminologie
 - o 56827 B Fiscaal Recht

- 60084 M Rechtsgeleerdheid
- 60086 M Financieel Recht
- 60222 M Arbeidsrecht
- 60408 M Ondernemingsrecht
- 60449 M Aansprakelijkheid en verzekering
- 60451 M Recht van de Gezondheidszorg
- 60452 M Commercial Law
- 66827 M Fiscaal Recht
- NSE2016_ESL
- NSE 2017
 - 50700 B Rechtsgeleerdheid17
 - 56827 B Fiscaal Recht17
 - 60084 M Rechtsgeleerdheid
 - 60222 M Arbeidsrecht
 - 60408 M Ondernemingsrecht
 - 60449 M Aansprakelijkheid en verzekering
 - 60451 M Recht van de Gezondheidszorg
 - 66827 M Fiscaal Recht
 - NSE 2017-general ESL
 - NSE 2017-general ESL2
 - NSE 2017-general ESL3
- Curriculumevaluaties masters
 - A&V mastcurrevalrapport 2015-2016
 - ARBr mastcurrevalrapport 2015-2016
 - CL CCL mastcurrevalrapport 2015-2016
 - CL MTL mastcurrevalrapport 2015-2016
 - FINr mastcurrevalrapport 2015-2016
 - FISCr mastcurrevalrapport 2015-2016
 - ONDr mastcurrevalrapport 2015-2016
 - RG IEPL mastcurrevalrapport
 - RG PRIVr mastcurrevalrapport 2015-2016
 - RG S&B mastcurrevalrapport 2015-2016
 - RG STRAF mastcurrevalrapport 2015-2016
 - RvdG mastcurrevalrapport 2015-2016
- Bachelor 1 essays: sample
- Rapporten vaardighedenonderwijs
 - Rapport Vaardigheden bachelor Fiscaal recht
 - Rapport Vaardigheden bachelor Rechtsgeleerdheid
- Double Degrees en 'stapelen' opleidingen
 - Double Degree Masters
 - Double Degrees
 - Opzet mr.drs.-programma
 - Schema Bedrijfskunde en Rechtsgeleerdheid definitief
 - Stapelen van bacheloropleidingen
 - Stapelen van masteropleidingen minus DD
- Examencommissie
 - 10 04 12 Notulen verg.ex.cie.RG
 - 10 06 29 Notulen verg.ex.cie.RG def
 - 11 06 21 Notulen verg.ex.cie.ESL def
 - 11 06.21 Notulen verg.ex.cie. en DB-OW def
 - 11 10 31 Notulen verg.ex.cie.ESL def
 - 11 11 14 Notulen verg.ex.cie. en DB-OW def
 - 12 03 07 Notulen verg.ex.cie.ESL def
 - 12 03 26 Standpunt EC inzake compens toet en her
 - Notulen van 13 04 15-def

- Verslagen OC uit 2011 en 2012
 - o OC 2011 -14 Verslag 26 april 2011
 - o OC 2011-4 Verslag 21 februari 2011
 - o OC 2011-27 Verslag opleidingscommissie 29 juni 2011
 - o OC 2012-01 Verslag Opleidingscommissie Rechtsgeleerdheid 29 november 2011
 - o OC 2012-16 Verslag Opleidingscommissie Rechtsgeleerdheid 16 oktober 2012
 - o OC 2012-22 Verslag Opleidingscommissie Rechtsgeleerdheid 27 november 2012
- BSA
 - o BSA vt cumulatief tm cohort 2016
 - o BSA-Rendementen EUR voor en na NN
 - o Rapportage Onderzoek Doorwerking Nominaal is Normaal aan de EUR
 - o Rapportage Risbo Onderzoek Compensatoir Toetsen ESL
- E-learning ESL
- International Trade Law overview
- Aanvullend bericht compensatoir toetsen d.d. 18 mei 2018